M 2397

दाखल क्र. M2397 विषय

नाव अपरांचे

लेखक/लिपीकार जगदिश

पृष्ठ 54 काळ पूर्ण/अपूर्ण

अवयवे
जगदीशी

प्रसंगात्सिद्धिः तन्नेति तत्र त्रिविधमनुमानं परस्य वादिनो ऽर्थः साध्यनिश्चयः शंकानिरासनिर्णयस्मात् तादृशं न्यायवाक्यं न्यायप्रयोज्यमि
त्यर्थः अतिव्याप्तेः उपनयमात्रस्य लोके तैरुदाहरणं परस्पर मीमांसकैः प्रतिज्ञादित्रयस्यैव उदाहरणादित्रयस्यैव बौद्धैः न्यायके
विप्रतिपत्तिसमयवत् प्रतिज्ञाकं ... क्रमेण नास्मदृशकस्य न्यायत्वोपगमात् तेषां मतमपाकर्तुं विशिष्यावयवान्दर्शयति अतिसेत्यादि
तत्र न्यायावयवो ऽर्थः समस्तो विपक्षसत्त्वादिभिः पंचरूपैर्विशिष्टस्य लिंगस्य प्रतिपादकं वाक्यमित्यर्थः अत्रैव समस्तरूपोपपन्नलिंग
प्रति[...]वाक्ये एव अतिव्याप्तेरिति तुपलक्षणं केवलान्वयिस्थले विपक्षाप्रसिद्ध्या तादृश्यक्त्वाव्याप्तिरपि द्रष्टव्या किंचित्वा
दि अत्रानुमितिपदं यादृशानुपूर्व्यवच्छिन्नवाक्येनैव कांचित्प्रकृतपक्षहेतुसाध्यकन्यायप्रयोगः तादृशानुपूर्व्यवच्छिन्नाभावकूटसाध्य
कानुमितिव्यक्तिपरं तथा च तादृशानुमितिचरमकारणीभूतो यः परामर्शः तादृशानुपूर्व्यवच्छिन्नाभावकूटव्याप्यघटपदत्वोप[...]
ज्ञानकारकः परामर्शः तस्य प्रयोजकं तज्जनकं व्याप्तिज्ञानजनकं पदज्ञानं ज्ञानप्रकारकं ज्ञानं तस्य जनकं तस्य प्रकारता तज्जनक
तावच्छेदकं वाक्यमित्यर्थः यादृशानुपूर्व्यवच्छिन्नाभावत्वेन प्रतिप्रकारतया जनकतावच्छेदकं घटादृशानुपूर्व्यवच्छिन्नं वाक्यमपीति
तत्रातिव्याप्तिवारणाय प्रयोजकान्तं तादृशानुमितिद्वयोपतां न च यादृशानुपूर्व्यवच्छिन्नेन्यायप्रयोगः तादृशानुपूर्व्यवच्छिन्ना
भावकूटत्वानुच्छिन्नकतावच्छेदकतावच्छेदकानुपूर्वीमत्त्वं कुतो लभ्यते इति वाच्यं स्वातंत्र्येण स्वनिर्णयं तु पदात् लाभात्
ल...लक्षणं योजयति प्रतिज्ञादीति प्रतिज्ञादिपंचकं नाम ... तत्प्रत्येकानुपूर्वीमत्त्वेन ... इति यावत् तद्घटा
नं व पतेतेन प्रतिज्ञादिपंचका नुपूर्वीमत्त्वावच्छिन्नाभावत्वेन विशिष्टस्य तादृशानुपूर्वीमत्त्वावच्छिन्नाभावीयत्वविशिष्टव्याप्यत्वस्य
घटपदत्वादिके तौ वैशिष्ट्यवारणाय ... घटपदत्वं तादृशानुपूर्व्यवच्छिन्नाभावव्याप्यमित्याकारकं ज्ञानं तदुपाध्यते जन्यते तेन वर

व्याप्यसाध्यवगाहित्वात्त्वत्ते न ७

जे ३

मः परामर्शः तादृशानुपूर्वीमत्त्वावच्छिन्नास्वरूपं व्याप्यपदपदार्थ[illegible]नदृशा कारकोजन्यत इत्यर्थः । स्वांशे हि पि कास्तु तस [illegible] स्यात्

मितिपदस्य प्रकृतपक्षसाध्यके हेतुकानुमितिपरत्वं वर्ण्यते । अन्यथा व्याप्तिम्सते तत्र व्याप्तिमत्तादिपं वनाकाशे कवाच्यत पाल्यस्य च हेयद २

नामे [illegible]क नाम्ना तत्र न्यस्यार्थ विशिष्टताकं समवे स्र [illegible] त्वं व नरूपमे वस्यात् ननु मि योर्विशिष्ट वैशिष्ट्यावगाही [illegible] तु दाहरणस्या

[illegible]स्याप्यन्यगावच्छिन्नं पदं वभिः परस्य स्वरूपेकथा कालतापन्नो र्यन्यत्र बोधस्यजनता संभवात् तेन न प्रतिज्ञादिपंचक जन्यबोधे न

विशिष्टस्य प्रकृतसाध्यीयत्वविशिष्टस्य व्याप्यत्वस्य हेतौ वैशिष्ट्यावगाहि यज्ज्ञानं सालबकं तावेतद् व्याप्यते जन्यते नवन्याय[illegible] मान

बोधस्येव विशिष्टे निश्चयत्वाभावविधया परामर्शजनकत्वसंभवात्स्मानं तदोध्यापनमफलमिति वाच्यो हिंत्यंचे व्याप्ते व्याप्ते संसर्गेप्यत्वसंसर्गवि

धया वैशिष्ट्यावगावगाहिन एव बोधस्य वरमपरामर्शहेतुतया न्यायजन्यबोधस्यैवत्तथात्वसंभवात् तस्य हेतुत्वे दोषतादृशस्येवेष्टत्वा

त्पत्र[illegible] बोधे न विशिष्टवैशिष्ट्यावगाहि व्याप्तिविशिष्टस्य हेतोः पक्षे वैशिष्ट्यस्य त्वाह [illegible] यान्यायं मन्त[illegible] व्याप्यते स्वरूपं रिसं

नी [illegible] क्रियते स्मृत्युपाख्याप्य प्रात्यायोपयुक्तन्यायजन्यबोधस्यादिवाक्यज[illegible] तपालमालाप्युज्ञानाध्यंकदितत्वात्तते [illegible] च दुपरामर्श तोन

शीत्यादो ज्ञायते सा ध्वीयत्वविशिष्ट [illegible] त्वस्य साधने वैशिष्ट्यावगाहि यज्ज्ञानं तदवच्छिन्नं तस्यानुसरणमिति तिपिमरूतो [illegible] तु के नदृष्य

व्यापकस्य बोधस्य प्रामाण्यग्रामानस्कंदित [illegible] ततश्च परामर्शस्येव साधनधर्मिक व्याप्यत्वोपनीतभानस्याप्युत्पत्ते [illegible] संप्र स

यावत्सर्वं न्यायाजन्यबुद्धौ यदि वाक्यजन्यत्वे नाप्रामाण्य ग्रहानां न स्यकसाध्येत्याहुः । तन्मन्दं न हि व्याप्यतानयपर्यत्वादिवाक्य

जन्यस्तान्द बोधस्यापि व्याप्तत्वानुमितिजनकत्वाती नूतपरामर्शप्रतिकूर्धनिश्रयोतात्तत्वेनतज्जनकता द राना ज्ञेतति

व्याप्तेर्हेतुनारत्वे [illegible]पानुरित्यास्तां विस्तरः । अनुमितीति । व्याप्तत्वानुमितिपदं पारदर्शानुरूप्यं चाद्धिनो प्रकृत पक्षकसाध्यादिघ्याक

मनुस्मृतेयं ६

साध्य२ हेतुज्ञान्य६

यद्वहारः प्रामाणिकः तादृशानुपूर्व्यवच्छिन्नाभावकूटसाध्यकानुमितिपरं तत्पावनतादृशानुमितिचरमकारणीभूतो यः तादृशानुपू
र्व्यवच्छिन्नाभावकूटव्याप्यवानयमित्याकारकप्रपरामर्श[illegible]योत्र कं तज्जनकव्याप्तिज्ञानस्य जनकं यत् शब्दप्रकारकं तादृशानुपूर्वीमत्वा
वच्छिन्नाभावदृष्टान्तारकं ज्ञानं तस्य जनकं विषयविधया जनकतानवच्छेदककोटिप्रविष्टं अथ वा शाब्दबोधस्य जनकं यद्धा[illegible]कं तत्वमित्यर्थः
न्यायप्रविष्टस्य प्रतिताभेदिसमानाधिकरणाभ्यस्य नारणायप्रविष्टं तं व्यापनिविष्टस्य प्रति[illegible]गतपर्यन्त इत्यादिनिरर्थकपागस्य वार
णाय शाब्दबोधजनकेति· ननम्यामयनिविष्टस्य वह्निमानित्यादिप्रागभ्यस्य शाब्दबोधजनकत्वसंभवात् तत्र गतिव्याप्तिरिति वाच्यं। शाब्द
बोधजनकत्वेन पक्षे साध्यस्य हेतुतापां साध्यस्य साधने साध्यवत्त्वस्य पक्षे साध्यव्याप्यहेतुमत्त्वस्य साध्य[illegible]त्वस्य च पे[illegible] प्य
न्यबोधास्तेषां अन्यतमबोधं प्र[illegible]त्वे च जनकत्वस्य विवक्षितत्वात्· नन्वेवमपि रामेश्वरः कृष्णो देवदत्त इत्यादिव्यापप्रविष्टस्य देता
वेश्वरपागस्याप्रविष्टरूपत्वात् तत्र गतिव्याप्तिरिति वाच्यं शब्दघटितवाक्यप्रतिपादक[illegible]प्रतिपादकत्वस्य [illegible] नाम्य
पदे नैव तस्य नाक्षितत्वात् इति भावः। ननु पक्षतपर्यो हेतुसाध्यकपरामर्शजनक[illegible]नाम्यत्वं व्यापत्वं तादृशपरामर्शानुकूलबोधजनकता
म्यत्वं अनपयत्वं प्राच्यैरुक्तं कुतः स्पष्टत्वमत आह। अत एवेति उक्तनिरुक्त[illegible]देवेत्यर्थः। तद्वपवेवपवावचवे तादृशबोधस्यैकदेशे
वह्निमानिति प्रागेरिति पावत्। नाम्नार्थयोर्धीत्वपतिनामार्थयोर्भेदेनान्वयबोधस्यानुत्पन्नतयोक्तवाक्यस्य पक्षे व्याप्यादिहेतुसाध्यादि
प्रकारकबोधजनकत्वेन परामर्शजनकत्वमेव नास्ति कुतस्तत्रातिव्याप्तिरत आह। [illegible]तेति· जननात्· जननसंभवात्· [illegible] तुवादिस
मपि व्याहारवशात् नामार्थयोरपि भेदेनान्वयस्याभ्युपगमात् इति भावः। न्यायावयवयोः पर्यायत्वात् [illegible] तदुपन्यस्तमिति
यत् संक्षेपतो लापयात्· निःशेषाभावादित्यस्य प्रतितादिसमुदायापेक्षयेसादिः। सोपीति· वह्निव्याप्यवानयमित्यादि[illegible]

ननु स्प१

पात्यर्थः। व्याप्यस्य प्रथमतो वादिवक्तव्यत्वनि[illegible]ज्ञासस्य न्यायत्वेनोनाकांक्षितस्य स्याभिधानेऽर्थान्तरात्वं कस्य निग्रहस्थानस्य प्रसंगइत्याशये
नेति रस्यति· कथायामिति· कथायामित्यर्थः। लापनावादिपरामर्शप्रयोजक ज्ञानस्वरूपस्यैव व्याप्यप्रतिपाद्यतावच्छेदकत्वं तदुक्तिरूपव्याप्त्या तात्पर्यम्
जकमात्रस्यैव तत्प्रातिपदि[illegible]तथाचायमुद्दादिरपि न्यायः स्यादित्याह। अन्यथेति· न्यायत्वापत्तिः। न्यायपदनाच्यतापत्तिः। ननु वक्षुरादेर्न्यायत्वे त्रण
मतरुदभिधाने पतितं नेत्याददित्यत आह। आकांक्षेति· तुल्यमित्यस्याप न पलान्यपीत्यादिः। तदूहीति· तादृशज्ञाना[illegible]द्धीत्यर्थः। विजातीयं· विलक्षण
लौकिकजातिविशिष्टं· तत्[illegible]क्षणं· अवयवलक्षणं· केचित्तु· तद्धीजनकस्यैव तल्लक्षणमिति पाठः स च विजातीयज्ञानजनकत्वं प्रतिज्ञात्वं
विलक्षणज्ञानजनकत्वं हेतुत्वमित्येवं क्रमेण व्याख्याने प्रतिज्ञादि य[illegible]प इत्थं लक्षणस्यापि शंकितव्यत्वेन पुनरुक्तत्वापत्तिरिति प्रामादि
5 कइति ध्येयं। निरूपमिति· कार्यमात्रे वृत्तिजातेरनुगतानतिप्रसक्तधर्मावच्छिन्नकारणताप्रयोज्यत्व[illegible]नियमादिति भावः। तस्येवेत्येव कार्ये
[illegible]भिन्न[illegible]रूपे तेन स्वीकारे न प्रतिज्ञात्वानुगतधर्मस्वीकारेणैव तस्य विजातीयधीजनकताकत्वस्य लक्षणा। तत्संभवादित्यर्थः। तथा
च वैजात्यस्यासत्वात् तत्र तल्लक्षणस्यासंभव इति भावः। ननु विनाप्यनुगतानतिप्रसक्तधर्मावच्छिन्नकारणतां कार्यगतवैजा
त्यसत्वे कोदोष इत्यत आह। अन्यथेति· अनुगतकारणतां विनापि कार्यगतवैजात्यस्वीकारे घटपटादित्रितयनुरादिघटकवैजात्य
सिद्ध्या तेन संकरप्रसंगइत्यर्थः। तथाविधवैजात्ये[illegible]पोपि विरहस्तु प्रकृतेपि तुल्यदुति भावः। किंचित्यादि-
प्रतिज्ञासमानार्थकस्य न्यायावयवत्वापत्त्यवारणाय सत्यंतं· तन्मात्रोद्देश्यानुमितिपदं पादस्वाद्व्यवच्छित्त्यर्थं कृतपक्षसाध्यकन्यायाव
यवत्वं तादृशानुपूर्वकावच्छिन्नाभावकूटसाध्यकानुमितिपरं। तथा च तादृशानुमितिहेतुभूतायो लिंगधर्मिकपरामर्शः
तादृशानुपूर्व्यवच्छिन्नाभावकूटसाध्यमित्याकारकस्यैव्यापि तज्ज्ञानस्य प्रयोजकं विषयविधया जनकतावच्छेदकीभूतानुपूर्वीघटकेतु पाचयपादत्वा
पादत्वनाव्यप्रकृतपक्षहेतुसाध्यका[illegible]वयवत्वव्यवहारः। तादृशानस्य वाऽर्थो निर्णीतिरभाव इति यावत् तेन र स्थानेस्त्येक

प्रकृतपक्षदृत्यस्यव्याप्तिमाह

विषया

वकं प्रतियोगिता नवकं तावच्छेदकं तत्वे सती सपक्षे । हितायपत्यपक्षवारत्नार्थ विशेष्यदले । नुदे प्रकृतपक्षसाध्यकव्याप्यानुमितिः तदन्यूना

नतिरिक्त तादृशविषयकत्वमितित्रर्थः प्रकृतानुमितिपरामर्शातिरिक्तविषयकत्वमात्रं धूमवान् बन्हिमान् धूमवानित्यादि निराकृतधूमत्वेन धूम

इत्यादि हेतौ अतिव्याप्तिरतः प्रकृतानुमित्यन्यूनविषयकत्वमुक्तं तच्च प्रकृतपक्षे प्रकृतसाध्यवैशिष्ट्यावगाहित्वरूपं फलितं । धूमो बन्हिव्याप्य

त्वंधूमोयंधूमवानित्यादौ हेतुमात्रे एव प्रकृतसाध्यवैशिष्ट्यबोधकोहेतुर्नतु विशिष्टहेतुतावच्छेदके प्रकृतपक्षे हेतुत्वं वा व्याप्त्यानुमेयप्रतिबन्ध

वतत्त्वव्याप्यत्वादित्यादौ च प्रकृतपक्षे प्रकृतस्यपरामर्शस्यत्वेन विशिष्टवैशिष्ट्यबोधको हेतुर्नतु व्याप्तत्वे प्रमेयवृत्तिधर्मान्तरस्य प्रकृत

तसाध्यस्येति तत्पौर्व्युदासः । न च पर्वतो बन्हिमान् निरवयवादौ न व्यादिसाध्यकप्रतिज्ञायामव्याप्तिः नासाधर्म्येऽपि बेदान्वयबोधस्याव्युत्पन्नत्वेन तस्या

बोधकत्वात् पक्षे साध्यप्रकारकत्वं मानादिति वाच्यं । समानविभक्तिकत्वमनुपादिल्यमविव्यापनार्थं तो इति भेदान्वयस्यप्रत्ययस्यैवाकारे तत्संभ

वादिति । प्रतिज्ञादिसमभिव्याहारेणाहेतुवचनस्य उपनयादिसहकारेण विगमनस्य च मिलितानुमित्यन्यूनविषयकत्वात् तन्नातिव्याप्तिवार

णार्थं अनतिरिक्तविषयकत्वमुक्तं । न च स्ववैयर्थ्यात् दृष्टान्तादौ प्रकृतानुमितिविषयातिरिक्तप्रसिद्धिः प्रकृतपक्षधर्मिकप्रकृतसा

ध्यवगाहितानं तर्गतविषयतास्वत्वस्यविवक्षितत्वात् । न चैवमपि रामाभवः । पूर्वो दत्तात्रयादौ माधवः पूर्वो दृष्टाकारे प्र

तिहेतौ देशोऽतिव्याप्तिः तस्याधिनिरूपकस्य स्वेतार्थत्वात् प्रकृतानुमित्यन्यूनानतिरिक्तविषयकत्वाबधी नवकत्वाद्येति वाच्यं । स्य घटि

तयाकं प्रतिप्राप्तस्यार्थलूरूपप्रहागामार्जप्रवेशेन वरमवाक्यपदेनैव तस्य ग्राहितत्वादिति भावः । लाघवमाह । अन्यूनानतिरिक्तविषयं

भोगं निरूपयेत्यर्थः । अनुमितिविषयत्वस्य सतो विषयत्वादिति ध्येयं । लिंगमपि विषयत्वमिति । लिंगं भावप्रतिभावत्वस्य

लिंगं नानात्वं तद्विषयत्वमित्यर्थः । तेन क्वचिन्निर्धूमोपि वन्हिमानित्यादौ योयोधूमवान् स वन्हिमानित्यादिव्यतिरेकव्याहरणस्य ।

नोध्यमिनमपि

निर्वह्निलादिरूपहेत्वविषयत्वेपिनत्वाप्तिव्याप्तिः। नचयथा भावःपटस्त्वौपादरूपादिस्तुतीयप्रतिज्ञायां उभयविषयकत्वनियमात्तत्राव्याप्तिः प्रकृतपक्षधर्मि
क प्रकृतसाध्यप्रकृतहेतुतावच्छिन्नोविनेनयत् भावत्वविषयत्वं तदन्यत्वस्य विवक्षितत्वात् तत्र च प्रकृतपक्षधर्मिकप्रकृतसाध्यप्रकारकतावच्छिन्नतविषयताप्रयुक्तत्वमात्रं
सम्यगोभावत्वप्रवेशोव्यर्थइतिवाच्यं। अपक्षा भावम्यटितत्वात् तस्य व्यर्थत्वाभावादितिभावः। ननु तस्मादपि वह्निमानित्यादिनिगमनस्याप्यभावत्वाविषयकत्वादित
व्याप्तिव्याप्तिरत आह। निगमने चेति। नपरामर्श हेतुः साध्याभावत्वविषयकत्वानेहेतुः। अवधितत्वेति। प्रतिज्ञातः पक्षस्य साध्यत्वसिद्धेः तदभिधानस्याबाधितत्वा
द्बोधकत्वस्यानवधारणात् सिद्धसत्वात्संस्तो नियमनाय इत्यादिस्तु सर्वत्रेति भावः। नन्वेतौ अपवाधितत्वादेर्निगमनाप्रतिपाद्यत्वेपि हापकत्वरूपहेतुलस्या
भीवत्वगर्भत्वनकत्वापहितत्वेन हेतुत्वाभावात् [redacted] मीत्वे निगमनस्याभावत्वविषयकत्वाभावाजनकत्वात् दुर्लभं। अत एव पर्वतो वह्निमान् धूमादित्या
दौ हेत्वंशस्य तेपि नातिप्रसंगः। तस्यापि पंचम्यर्थहेतुतापरत्वे तया बाधितत्वविषयकत्वात् ननुकूलानियमादिति ध्येयं। हेत्विति। हेतुः स्वार्थरूप
प्यत्वविशिष्टसाध्यवत्वमपि पक्षे बोधानुकूलं पंचम्यन्तशब्दतस्य यत्सिद्धानं तस्य प्रमियोज्ञा नत्र अन्यै [redacted] पक्षांकुतेः साध्यवान् इत्याकारिकाया
ज्ञितासाधनतदनुकूलावयवत्वमित्यर्थः। लिंगेति। उपनयनवारणाय पंचम्यविषयकान्तं। प्रकृतसाध्यविशिष्टप्रकृतपक्षविषयता न हि व्याप्तेन प्रकृतलिंग
विषयकत्वार्थं नातः प्राग्नुक्तदोषः। प्रकृतेति निर्धूमो [redacted] प्रकृतस्य इतिधर्मभूस्पत्वात् तत्र व्याप्तौ यो यो धूमवान् स वह्निमानित्याप्तिरेकत्वसहरणाय वारणाय पलिं
गविषयकेति। लिंगं। प्रकृतसाध्यं व्याप्यं। प्रकृतसाध्यव्याप्यमितिर्वकाननदाकुपूर्वी— [redacted] तेन वह्निव्याप्यकेत्व [redacted] र्थः ननु प्रकृतसाध्यवह्निव्याप्यकत्वमेवसम्य
क् साध्यपदं व्यर्थमिति वाच्यं। पक्षसविशेषणे वैयर्थ्यविरहात्। प्रतिज्ञात्वमिति। नन ज्ञातेरव्याप्तस्यवतोंषिविरहादकैकवत्वेपि प्रतिज्ञालक्षणा तिग
हापत्तिरिति वाच्यं। प्रतिज्ञापदकृतत्तदानुपूर्वी — तस्य मात्रत्वाज्ञातेस्त्वावच्छेद्यत्वाभावादितिभावः। प्रमेनत्वादित्यादिनातद्रुःखलापुणग्रहः। जन्यवत
सणोरूपेपक्षस्य दृष्टपाठमिति लक्षणलक्षणस्येतिभावः। एतेन प्रतिज्ञा तत्र यत्तात्रमात्र लक्षति गौरवत्वाविरहेण। निरस्यमित्येयुतनेनान्वयः। उदाहर
णादिप्रयोगेपि नातेर्वारणाय वत्वंतं। — निस्पाकारक पक्षलिंगादिपद अवयवनालेके वाक्तानिलान वचित्वइत्यर्थः। न्यायप्रयोगस्य वैयर्थ्यादि शरीरविशेषस्य
प्रयो— धर्मवदोऽनित्यत्वादपुस्तासान्नवाक्य निष्ठ [redacted] स्यादवुद्धिलाघवं तत्त्वातेः प्राचीनसंमतत्वेनतद्धारणावाक्यपापादानत्वेति। सप्तशापत्ती

साधनमिति । साधनस्य । स्यास्यांगमित्यर्थः । साधनस्य परामर्शस्यानुमानांगं । उपयुक्तं । ननु पक्षस्य साध्यवत्त्वाग्रहे तत्र हेत्वाकांक्षावि
रहात् तदभिधानेऽर्थांतरं स्यात् इत्यस्वरसं प्रतिज्ञाकृत्यं व्युत्पत्त्या । विप्रतिपत्तेरिति । विप्रतिपत्तिवाक्यात् पक्षस्य परिग्रहे साध्यवत्ताग्रहः स्यादित्यर्थः । तत्र प
क्षे साध्यवत्तायां विप्रतिपत्तिजन्यसंशयोक्तविप्रतिपत्तेः जनस्थापनसमयेति । मध्यस्थापयतेनैव अन्वयहेतुनैव प्रामाण्यं साधनीयमित्यादिको वादिनियमः । प्र
वादः स्वमतमबंधास्यादुत्तरमित्यर्थः । मध्यस्थस्य सत्वेऽत्रिकत्वात् तस्यावयवादिनोऽप्युक्ताकांक्षायां तस्य भावेऽप्याश्वासवादाविति । साध्यं साधनीयं न्वेति ।
बोधयितुमिष्टमित्यन्वयः । साध्यनिर्देशो विनेति साध्यस्य प्रतिज्ञां विनेत्यर्थः । निषेधप्रतियोगिकं । निर्विशेष्यकं अन्वयस्यानुवर्तनीयं । अथ अव
यवानुपस्थितं पक्ष तस्साध्यवत्त्वं योग्यतावशात् हेत्वर्थस्य परामर्शप्रयत्नादेविशेष्यविधयाऽनुमित्तेः सत आह । अतिप्रसंगादिति । पदानुपस्थित
स्य अन्वयविशेष्यत्वेऽतिप्रसंगादित्यर्थः । शंकते नन्वेति । निरस्यति । प्रीतीति । उक्तविप्रतिपत्तेः भविकोऽदावप्रामाण्यं यास्यं । एवं प्रतिवादिनो विरुद्धोक्तप्र
तिपत्तिसनिकेत्यर्थः । निरुक्तविरुद्धोक्तेरनाव शाकत्वेप्याह ॥ प्रमाणादिव्यवस्थापनेवेति । अनुपयुक्तव्याव्यवस्थापनेवेत्यर्थः । अंतरितत्वादित्यत्र विप्र
तिपत्तेरित्यनुषज्यते । स्थापना प्राथमिकन्यायप्रयोगः ॥ ननु प्रतिवादिनो विरुद्धोक्तिसमय पंचकस्य बंधस्य स्थापनायामनुपयुक्तत्वं निरूप्यमाणमाह । न
प्रतिपत्तिवाक्यस्येति । पक्षस्य पः परिग्रहः साध्यवत्त्वाद्यबोधसंगतेनैव परिग्रहसितत्विजनितान्वयबोधत्वेनेत्यर्थः । प्रत्यक्षस्येव शाब्दस्यापि संशयस्य अभ्यु
पेत्येदं । ननु पक्षसाध्ययोः अन्वयेति विप्रतिपत्तेर्देशस्य पक्षसाध्यवानिति । ता दृशास्येव प्र ——— कार्यमिति तदर्थः । एवं हेत्वर्थस्यानुमिता विफलः प्रतिज्ञ
योपगमइत्याह ॥ आद्यत्तो विति । विप्रतिपत्तावेकदेशस्य अनवावर्तनत्वेत्यर्थः । सेदप्राप्तिरेव ॥ यच्चुजनिताचयबोधस्यापि पक्षः साध्यवानित्येवं विप्रतिप

लोकेदेशस्य --- प्रतिसंधानरूपायाश्चाह तौमत्वां तत्रान्वयोभवतिद्व्याशंकयामास हन्तो सेवेत्यादि पक्षः साध्यवानित्येवस्य भागस्य प्रतिसंधानेपि हेत्ववयवस्य भेदानंतर्य
विरहात् भाविकत्वसंदिग्धविरहे अनंतभाविप्रतिज्ञादिपंचकस्य क्रमिकत्वेतिनानुपूर्वीकत्वाभावेन तस्य प्रतिज्ञात्वासंभवात् । वस्तुतो हेत्ववयवस्य प्रतीतिसंधानानंतर्यवि
प्रतिज्ञोत्तरितत्वगर्भन्यायघटकं किंतु प्रतिज्ञांतरज्ञानत्वगर्भं अतः प्रतिसंधानरूपायामा हन्तौ नक्षतिरिति ध्येयं । अंकलेनेवेति · अवयवांतरादुदाहरणात् नानुयोगो
पमवान्साधर्म्यादिमान्वृत्तेरेवं क्रमेण हेत्वन्वययोग्यस्य वाक्यादिसाध्यस्य उदाहरणाद्युपस्थितावपि पक्षः साध्यवानित्याकांक्षायां तथाविरहे त्वन्वयालम्बनत्तिरूप
पद्यते । वस्तुतो प्रतिज्ञ्यतिकरेकादुदाहरणं सावं --- साध्याबोधकतया उदाहरणाप्युपलब्ध्यापि हेत्वन्वयपर्शसंभवतीत्यत आह · नादीति । अवयवांतरेणेत्यनयेन स्वार्थीनुप व्याप्या
पत्त्या साध्यवत्तापक्षस्याक्षेपात् अनुमानाद्धेत्वन्वययोग्यसाध्योपस्थितिरिति प्रवेशान्वयः । प्रथमेदूषणमाह । साध्यान्वय इति । साध्ये अन्वये सति कथमस्य गमक
त्वमित्याकांक्षायां उदाहरणस्याभिधानं तदभिधानेन हेत्वन्वययोग्यसाध्यस्योपस्थितिरित्यन्योन्याश्रयापत्तिरित्यर्थः । द्वितीयेदोषमाह तस्मादिति तस्मादुपनयात्मका
दवयवांतरात् पक्षस्य साध्यव्याप्यवत्त्वप्रतीते पक्षे साध्यव्याप्यवत्त्वप्रतीतेः तदन्यथानुपपत्त्या पक्षस्य साधनारणात्वाक्षेपः । तद्धेतुप्रयोग आकांक्षेनात्वेवेत्यर्थः । प
क्षे साध्यवत्त्वं विना तद्व्याप्यवत्ताप्रतीतेः संभवात्तदन्यथानुपपत्त्या साध्यत्वाक्षेपासंभवदुक्तिकेत्यतः प्रतीतसाध्यव्याप्यस्यानुसरणात् । वस्तुतः पक्षे साध्यतत्स्याक्षेप
संभवेपि न तत्र हेत्वन्वयः संभवति अपदार्थत्वादिति ध्येयं । प्रतिज्ञया साधनागते निरुक्तौ । अन्येत्विति । अंततस्य त्युपलक्षणं · चादिनोरित्यपि द्रष्टव्यं ।
अन्यथाप्रसंगः शब्दानित्यत्वं साधयत्येवमध्यस्तास्यनियोगः संप्रदायिकादृष्टतो यदीत्युक्तं । विशिष्टइति · शब्दानित्यत्व [illegible] याहक
त्वविशिष्ट इत्यर्थः साध्यं · पक्षे इति शेषः । तदभावात् । तदनुभाविकत्वाभावात् । ननु प्रतिज्ञोत्तरं हेतुरेवोक्तः न तूदाहरणादिकं इत्यत आह । साध्यनिर्देश इति सा
धनाभिव्यंजकेति । ज्ञापकताबोधकेत्यर्थः । लिंगं वा --- अन्यथा साध्यनिर्देशोत्तरं उदाहरणाद्यभिधाने । ननु साध्यस्य प्रतिज्ञोत्तरं उदाहरदेरिव हेतोरप्य
नाकांक्षितत्वे त्ववशिष्ट अत आह । लोक इति । तथैव । साधनताभिव्यंजकविभक्तिमल्लिंगवचनत्वेनैव कुतइत्याकांक्षायां निहतावेवं व्युत्पत्तिकत्वानादित्यर्थः ॥

अनुमितीत्यादि। हेतुसमानानुपूर्वीकस्य वारणाय जनकांतं। व्याप्त्यादिज्ञानानुपूर्व्यवच्छिन्ने प्रकृतव्यापकत्वं नाद्यानुपूर्व्यवच्छिन्नाभाव
कूट साध्यकानुमितिकारणीभूतस्य लिंगपरामर्शस्य प्रयोजकं प्रकारतया जनकतावच्छेदकमिति तदर्थानुपूर्वीघटकं अपभ्रंशादस्य
[illegible]त्वं व्यादृश्यादिज्ञानविषयत्वं नाद्यज्ञानादृश्यकूटाभावस्य धियां जनकं प्रतियोगितासंबंधावच्छिन्नजनकतावच्छेदकमिति हेतोर्धः। निगमन
स्य वारणाय साध्याविषयकेत्यादि हेतुतावच्छेदक प्रकृतहेतुता न हि तावेन साध्यविषयताशून्यधीजनकेति तदर्थः। तेन पर्वतो वह्निमान्
न किंसाध्यापकत्वात् इत्यादिहेतौ नाव्याप्तिः। धूमादालोकवान् तत्त्वादित्यादौ यो यो धूमवानालोकवान् स सकृदालोकवानित्यादिव्यतिरेकसु
साहचरणस्य वारणाय हेतुविभक्तिकत्वादिति। प्रकृतसाध्यधर्मिकस्वधर्मान्वयबोधहेतुविभक्तिकत्वमिति तदर्थः। अतएव गोत्वाभावेन शून्यस्य
स्याभावात् पायोगोत्ववानसगोत्वव्यापकसास्नाभाववान् न गोत्वशून्यत्वादित्यादौ व्यतिरेकोपनयस्य गोत्वाभावरूपधर्मिकत्वात् वे
तान्वयबोधकत्वेऽपि नतत्रातिप्रसंगः। तत्रायं पर्वतो वह्निमानालोकवत्त्वादित्यादौ हेतोः सकृत्साध्यबलादित्यादावतिव्याप्तिरतस्या
ऽपि प्रकृत[illegible]स्या[illegible]पं तदेकदेशत्वं तदंतर्गतत्वे सति प्रकृतावयवसमानानुपूर्वीकत्वान्वयबोधजनकत्वादिति भाव्यं। उपनयस्यावे
पदस्य निगमनघटकतया तदर्थस्यैव तत्र मुख्यविशेष्यत्वात्। न तु तत्र एकस्यार्थस्यार्थान्तरे तामुख्यविशेष्यत्वान्वयस्यापि राकांक्षत
या तस्मात् व्याप्त्यादिमत्पक्षधर्मनिष्ठजनकताया हेतुनिष्ठजनकतायां व्यापकत्वबोधकार्थत्वेन तदर्थान्वाय एव नास्ति येन तत्रातिप्रसंगः इति भा
पातिः नेत्र ------ --- इत्यादौ घटव्यक्तिसंमतिः त्याकाशान्वयबोधानुत्पत्त्या सुरधायामित्यन्वयबोधएवाकुत्र-तादृशिततन्मुख्य
विशेष्यत्वानुसरणं अफलमिति वाच्यं।... वैयर्थ्यादिविभित्यादौ तदर्थे विशेषणतापन्नस्य पं वक्ष्य धर्मान्यताकालिनि विशेष्यत्वेन सामा

कांक्ष

स्वतन्त्रान्वयबलेनेति यो[redacted]त्वात्संप्रयतु इति भेदो यां एकजातीय---- विधेयो निराकांक्षत्वात्क्रमात् चैत्रस्पंद इत्यादौ पंचमीषष्ठ्योर्विधेयत्वाकां
क्षत्वेपि न क्षतिरिति वदंति । उदाहरणेति उदाहरणस्य प्रकृतहेतुकप्रकृतसाध्यसिद्ध्यौपयिकव्याप्तिबोधजनकत्वात् स्य प्रतिज्ञांशऽन्यथा
निवर्त्तनाय भाव प्रतिज्ञाविगमनयोर्वारणाय जनकांतं । हेतुत्वधर्मिकप्रकृतहेतुविषयताविरहितर्जोचेन तत्साध्यविषयकं तदन्यजनकार्थ
कं । तेनायं वह्निमान् वह्निसामग्रीमत्वादित्यादिस्थलीयहेतौ व्याप्तिः न स्पष्टतः प्रत[redacted] लिंगहेत्वनयनानां न स्पष्टत्वापादयापादकविषय
ताकबोधजनकत्वं तादृशाविषयता विरहितर्जोचेपि तेजःसाध्यविषयकत्वं वाच्यं । तेनायमेको धूमादित्यादौ साध्यतैकदेशविशिष्टस्य
ज्ञापकत्वबोधकत्वेहत्वपर्वतेनातिव्याप्तिः उदाहरणे मामि वह्निसादित्यादौ तत्सम्यापकवक्ष्यमाणवान् शास्त्रापमित्यादिव्यतिरेकानुपनयस्य पक्षस्यहेतुपं
चम्यंतेति हेत्विति । अनुतपेति हेतुसमानुपूर्वीकस्योदासीनतानां स्य वारणाय अनुमितिपदेत्यादिन्यायावयवार्थकं नवाय्यं गुरुरुरे
हेतुतावको न न सत्कृहेतुकत्वादित्याहद्वेयोपोगुरुत्वाम ---- रसवत्वादित्यादिव्यतिरेकानुदाहरणोअतिव्याप्तेः । तस्यापि साध्यविषयत्वेस
तिपंचंवंम्यंतानयवत्वादिति नाव्यं उदाहरणान्यत्वेनापि विशेषणीयत्वादितिभावः प्रतिज्ञावान्वाकान्यत्वादिपक्षपार्मिकसाध्यवत्वबो
धकत्वाकत्वस्य जन्यस्वार्थधीद्वारा[redacted]न्य पाधीकारणस्य ज्ञापकस्य आकांक्षापत्तः कुतः साध्यवानित्याकारकजिज्ञासानिवर्तकज्ञा
नस्य जनकत्वे सति हेतुविभक्तिमत्वे यनत्वमित्यर्थः । प्रतिज्ञावारकं जनत्वादिकम् पक्षधर्मिकसाध्यवत्वबोधकवाक्यत्वस्य जन्यस्यार्थद्वारागमयाख्या
याधीकारणस्य ज्ञापकस्य ----- कुतः साध्यवानित्याकारकजिज्ञासानिवर्तकज्ञानस्य जनकत्वे सति हेतुविभक्तिमत्त्व यवत्वमि
त्यर्थः । प्रतिज्ञादिवारणाय सत्यंतं । अन्ययंतस्यावह्निमानित्यादिनिगमनसाध्यवानित्याकारके ए जिज्ञासानिवर्तकज्ञानजनकत्वसंभवात्
तत्रातिव्याप्तिवारणाय हेतुविभक्तिमदिति । हेतोरनाधितत्वादिघीहेतोर्या विभक्तिः पार्थक्यं तन्निगमनान्यवदित्यतिरुपलिताऽर्थः । व्याप्यव

हिर्गतस्य हेतुमन्मात्राकारस्य धूमादिरूपादेर्वारणाय पावयवेति॰ पंचम्यंतेत्यादि॰ पंचमी अंते यस्य तादृशं यल्लाक्षणिकं पदं अवयवत्वमित्यर्थः
येनान्यान्कृतान् वह्निमान् धूमादित्यादौ प्रतिज्ञावारणाय पंचम्यंतेति॰ अपंचम्यंतालोपद्यलोदित्यादौ प्रतिज्ञादिवारणाय लाक्षणिकेति॰ पप
र्वतो वह्निमान् धूमाल्लोकवानयं वह्निमानित्यादि प्रतिज्ञायामव्याप्तिः प्रकृतसाध्यधर्मिकस्यार्थबोधकत्वेन पंचम्याविरोधाभावत्वेन धूमा
द्वह्निमतः सधर्मायं वह्निमानित्यादि प्रतिज्ञायां तव्याप्तिः प्रकृतपक्षधर्मिकस्यार्थविशिष्टप्रकार्यतासाध्यीयतान्वयबोधस्य जनकत्वेन पंचमी
निरस्थितेतिनापंचमः। यद्यपैवि वैवमप्यथं तस्माद्वह्निमानित्यादि निगमने अतिव्याप्तिः ज्ञानत्वादि प्रकारेण ज्ञानकत्वस्यापि पूर्वनामधारस्य याक्या
दिविशिष्टधूमज्ञानत्वादिप्रकारेण बोधनेऽलाक्षणिकत्व ------ अन्वयबोधकस्य पदस्य तस्येन गुरुरूपेण लक्षणायां सर्वसंमतत्वात् तथा
पि लाक्षणिकेत्यस्य प्रकृतहेतुविषयकज्ञानत्वावच्छिन्नलाक्षणिकपरता तेनोक्तदोषः तत्र व्याप्त्यादिविशिष्टप्रकारकतहेतुगोचरज्ञानत्वेनैव तद्बोधस्य
न लक्षकत्वादिति॰ न चायं गुरुः पतनादित्यादौ हेतो -- तत्र पंचम्यंतस्य पतनादित्यादेः स्वरूपशक्तिविरहेण पतनज्ञानत्वावच्छिन्नलक्षकत्वसंभवा
दिति वाच्यं। पंचम्यंतेत्यस्य पंचमीसाकांक्षपरत्वेन तत्रापि पंचम्याः साकांक्षस्य धातो पतनज्ञानलक्षकत्वादिति वाच्यं। ननु धूमादित्यादि
हेतुवचनस्य धूमविशिष्टतापदत्वेऽव्यन्वयबोधनतायां पंचम्यंतधूमादिपदस्य लाक्षणिकत्वाभावात् अव्याप्तिरत आह। हेतुपदेनेति॰
धूतधूमादि हेतुबोधकपदेन धूमपदत्वादिलक्षणादित्यर्थः। हेतुत्वेन साध्यज्ञापकत्वेन ननु प्रकृतपर्थे [redacted]स्यार्थसंख्याबोधकत्वेन हेतुविन
यन्वयोपनयनतीसत आह। तथैवेति॰। पंचम्याः साधकत्वबोधकतायामेव कुतो न व क्रियानित्याकांक्षा निवृत्तिरित्यर्थः। या च स्तु॰ लिं
गस्यानुमापकत्वपक्षेप्याह। तथैवेति॰ धूमादिपदस्य धूमादिज्ञाने लक्षणायामेवेत्यर्थः। पक्षः किं नो चरज्ञानेन विशिष्टज्ञापक
ताकवह्निमानिति ---- धूमविशिष्टज्ञापकताकवह्निमत्तुरोधी निरूपत्वेन धूमादित्यस्यबोधकत्वं न्यायानुपपत्तेरित्याहुः॥ अनुमितीत्यादि॰

उदाहरणप्रयोज्यज्ञाते र्वारणाय कृत्यंतं जातिविशेषणं · परार्थानुमितिहेतुभूतं यज्ज्ञानं तत्कारणीभूतस्य धूमवत्त्वादिति शब्दस्य जन्यता नेयत्रास्मिन्ने
तिदर्थः। न्यायमतेऽन्यज्ञानविधुरस्य चैत्रादिशरीरस्य प्रयोज्यपायाद्धूमवत्त्वादित्यादधिकजाते र्वारणाय कारणान्तं। अवयवजन्यस्यैव न्यायादस्य
परार्थस्थलीयानुमितिहेतुत्वात् नातिप्रसंगः इत्यभिप्रायः। शब्दत्वादेर्वारणाय प्रतिज्ञादिजन्यज्ञानवृत्तीति · प्रतिज्ञोदाहरणादिघटकैकमात्रं
त्रिनेत्ररूपं। ननु समुदायवेद्यधर्मत्वात् जातिं विनेति · हेतुजन्यनुबुद्धौ वै ज्ञातत्वं जिज्ञासाते न रूपेण परार्थानुमितिजनकत्वमर्थः। तथा च कारणान्तं दलम
आपकमिति भावः। ननु धूमवत्त्वादित्यानुपूर्वीकानयनजन्यज्ञानवृत्तीत्येन जातेर्विशेषणं। वाक्यानुपूर्वीकारणान्तर्गतमत आह। वाक्यविशेषेति। धूम
वत्त्वादित्यानुपूर्वीकानयनजन्यार्थस्यापीत्यर्थः। अनुमित्यादिव्यतिरेकितोर्वारणाय जनकान्तं। प्रकृतहेतुधर्मिकसाध्यान्वयव्याप्त्यभिधायक
प्रयोजकत्वस्याद्धीजनकार्थकं उदाहरणान्तमात्रस्याभिधानस्थले हेतोरव्याप्यत्वादत उदाहरणायहेतुत्वप्रतिपादिकेत्यादि हेत्ववयवार्थकं ·
अन्वयिहेतुत्वपीति · अन्वयहेतावयवमित्यर्थः। तथा हेतोरन्वयवत्त्वं तावन्मात्रं न केवलान्वयिनः केवलव्यतिरेकिणः हेतोर्गतमतः प्रयोजकान्तं ·
प्रकृतहेतुकप्रकृतसाध्यसिद्धौपयिकान्वयव्यतिरेकोभयव्याप्त्यभिधानविरहात् कोऽशाकारणीभूतज्ञानजनकार्थकं · पदस्यादृत्तिस्तु प्र
र्ववत्। ननु कथमस्याप्रयोजकत्वमित्याकांक्षायां एकव्याप्त्यभिधाने नैव निराकांक्षत्वात् व्याप्त्यन्तराभिधानस्यार्थान्तरग्रस्तमतो नोक्तक्रमे ६
ण्णान्वयव्यतिरेकिहेतौ लक्षणं तु कमत आह। पश्येति — हेतुस्तु प्रतिपादको अन्वयव्यतिरेकीति भावः। अपक्षत्वं निश्चितसाध्यवद्वृत्तित्वं · तेन पक्षधीवी
तरेष्वपि घटते पक्षधीया · वह्न्यादित्यादौ केवलव्यतिरेकिहेतौ नाव्याप्तिः पक्षसत्त्वं तु पर्वतो वह्निमान् महानसादित्यादिके विरूपासिद्धस्य ... दासार्थं असद्धेतोपक्ष
त्वादिति ध्येयं · नन्वेवं वह्निसाध्यकधूमादिहेतोरन्वयव्यतिरेकित्वे तन्मात्रानुद्देश्ये केवलान्वयिहेतुलक्षणस्य अतिव्याप्तिरतस्तस्य लक्षणान्तर

महान्यं तेति। इत्तिमदत्वं ताभावाप्रतीतयोगितः साध्यस्य समानाधिकरण्ये यः पक्षसपक्षयोः सन्न हेतुः वस्य वचनं हेतुत्वप्रतिपादको वचनः के
वलान्वयीत्यर्थः। अत्र पक्षसत्वस्य व्याप्तिः प्रागेव सम्यक्रूपासिद्धस्य हेतोर्वारणं सपक्षसत्वं तु सर्वमभिधेयं प्रमेयत्वादित्यादौ केवलान्वयि
पक्षतादवस्थायां प्राचीनसंमतस्यानुपसंहारिहेतोर्वारणायेति ध्येयं। तदुपलक्षणं। पक्षसत्वं ... सपक्षसत्वे विपक्षासत्वेन विपक्षव्य
तिरेकीत्वपि द्रष्टव्यं। द्वयामिति वेव बह्न्यादिसाध्यकधूमादिहेतोरप्यन्वयित्वमुररीकुर्वतां प्राचां मतमाह। पक्षेति। अनुमितौ ला
दि। अत्रोदासत्व स्वधूमादिति वाक्यस्य वारणार्थं आपं करणांतं। प्रागुक्तरीत्या पक्षेतत्पक्षे हेतुसाध्यकव्याप्यान्वयव्यत्वं च दित्यर्थं कथं
मादू ब्रिपतः मभवायं वह्निमान्त्रित्याद्यो प्रतिज्ञादेर्वारणाय द्वितीयं कारणांतं। अक्षत हेतुनिष्ठहेतुविषयतानिरूपितसाध्यविषय
कं लेदन्यकृणाद्यधीकारणमिति तदर्थमेवायं वह्निमान् वह्निसामग्रीमत्वादयं हेतुतानार तत्वे च प्रतीयमानत्वात् दित्याख्यन्वयि हेतोर्ना
तिव्याप्तिः अयं धूमवान् वह्निमत्वादित्यो धूमात्मो यो धूमाद्वह्नि भूत्यो संधूमभूत्यात्पर्यो वच प्रतीतस्य अन्वयव्यतिरेकिहेतोर्वारणा
य प्रतीतसाध्यान्वयित्वादि प्रतीतसाध्यान्वयो न्वय सहचारमात्रं यत्र तादृशं यत्साधनं तद्वाचकत्वाद -- हेतुविभक्तिपक्षधर्मिकत्वावधि
शिष्टसाध्यवत्वबोधस्य हेतुभूततावित्विक्तिस्तादित्यर्थः। अप्रतीतान्वयसाध्यसाधनेति पाठेपि साध्यस्य पदस्य व्याख्यासेनोक्त एवार्थः। प्र
तीतत्वादिदि। दृष्टमुपलक्षणं। एतदेव प्रतीतान्वयसहचारेणेति मिश्रोषणात् अन्वयव्यतिरेकि हेतुलक्षणापि ... व्यपि द्रष्टव्यं। ननु प्रति
ज्ञाभावपक्षादीनां मीमांसकानां मते धूमस्य हेतुमात्रके पक्षतापनि पि वैरूप्यं धूमवत्वादिति कथं विरूपनुपोक्तप्रयोगः पंचावयवत्वादि
नसत्व ... तार्किकाणां पुनः पाद्यवहेतोः पक्षधर्मतानावसंभवात् ननु वैरूप्यधर्मितत्वतः तत्रेष्टापत्तिमाह। कथापामिति। एतेन प्रसंस

संबंधपर्यवसन्नत्वात् धूमत्वस्य नैयत्यं धूमत्वस्य धूमसंबंधावच्छिन्नत्वेन तन्निष्ठव्याप्त्यवच्छेदकत्वसंभवात् । अन्यथा धूमप्रागभावस्यापि
हेतुतानवच्छेदकत्वापत्तेरिति ... प्रत्यक्षसामान्यवत्त्वहेतुत्वस्य ... नित्यत्वे साध्ये इत्यादि अप्रयोजकमनन्वितं सति ... तेनेदं समभिव्याहृत तस्य
— वत्त्वादित्यर्थः । विशिष्टेति सामान्यवत्त्वविशिष्टकरणजप्रत्यक्षत्वे इत्यर्थः । लिंगस्य हेतुताम तेनेदं । अन्यथा हेतुलक्षणोपस्थिति
तादृशप्रत्यक्षलक्षणे हेतुत्वानवच्छेदकत्वात् । ननु सत्त्वसामानाधिकरण्यमित्यत्वे घटे जातिसत्त्वमितोपि घटविशिष्टजातिमत्त्वं प्रतीयते त
त्वत आह । तथैव व्युत्पत्तेरिति । सतिसप्तमीसमभिव्याहारे तेन सप्तम्याः सामानाधिकरण्यव्युत्पन्नत्वादित्यर्थः । अयं सामानाधिकर
ण्यरूपः । अस्मात् । सतिसप्तमीसमभिव्याहारात् । ननु व्याप्तिपक्षधर्मतयोर्गमकत्वोपयिकत्वात् तन्मात्रस्यैवावश्यकत्वे हेतुलक्षणे तदुपन्यासः कथं
मोपगम्यते तत्राह । हेतोरिति । कथमस्येति । अस्य धूमादेः गमकत्वं गमकतावच्छेदकत्वं । लिंगस्य हेतुताप्रयोजकत्वेन ... त्वस्यायः
अस्य लिंगज्ञानस्य ... प्राथम्यादिति परामर्शार्थः । प्रथमोपस्थितत्वादित्यर्थः । वस्तुतः कथमस्य गमकत्वमिति साकांक्षायां किंप्रकारावच्छिन्नमस्य गमकत्वमिति ।
तादृशाकांक्षायां पृथगतः पक्षधर्मताप्रदर्शनस्यात्र ... निरेव नास्तीति ध्येयं । तस्य दर्शनायेतिप्रसंगप्रसङ्गेन हेतोना व्याप्तिबोध्या । किंतु व्यापकत्वं तथा वस्तु व्यापकीभूत
साध्यावच्छिन्नस्यैव हेतोः पक्षधर्मताज्ञानस्यानुमितिहेतुरित्याशयेनेदं । व्याप्तिपदस्य व्यापकपरत्वादिति ध्येयं । अनुमितौ ... दि । उदाहरणे सहत्सोदासी
नवाक्यवारणाय जनकान्तं ... यावत्पदार्थकं हेत्वादिवारणाय व्याप्यत्वाभिमतेत्यादि व्यापकत्वाभिमते धर्मिको यो नियतप्रकृतपक्षे प्रकृ
तसाध्ये प्रकृतसाध्यवत्ताविषयके व्यापकत्वाभिमतस्य ——— बाधस्य जनकत्वं । अभिमतास्तु उभयं वा च धर्मद्वयोरुपलक्षणं । तथा च प्रकृतपक्षे प्र
कृतसाध्यवत्ताविषयको यत्र एकपदार्थधर्मिकत्वव्यापकत्वविशिष्टापरपदार्थवत्त्वबोधः तज्जनकत्वमिति फलितार्थः । नव प्रकृतपक्षे प्रकृ

विशिष्ट वैशिष्ट्य-बोध-विचार

कास्यायं नस्त्वेदं गदाधरीय

वाद्यवैशिष्ट्य
वाद १

श्रीगणेशाय नमः ॥ तद्धर्मनिर्विकल्पकानन्तरं तद्विशिष्टवैशिष्ट्यबोधानुदयात् तत्र तद्धर्मप्रकारकं ज्ञानं कारणं विशिष्टवैशिष्ट्य
बोधश्च विशिष्टप्रतियोगिकवैशिष्ट्यबोधो विशिष्टानुयोगिकवैशिष्ट्यबोधश्च । यथा कारणतानवच्छेदकत्वमेव कारणतादौ विशे
षणतावच्छेदकतया प्रतियोगित्वानुयोगित्वपर्यवच्छेदकत्वमेव प्रतियोग्यनुयोगिनोर्विशेषणत्वमिति तदवच्छिन्नप्रतियोगिताक
त्वमेव तद्विशिष्टप्रतियोगिकत्वं तदवच्छिन्नानुयोगिताकत्वमेव तद्विशिष्टानुयोगिकत्वं न तु विशेषणताविशेषोभयपर्या
मप्रतियोगिताकत्वं तद्विशिष्टप्रतियोगिकत्वं तादृशोभयपर्याप्तानुयोगिताकत्वं तद्विशिष्टानुयोगिकत्वं भूतलाघटानुयो
गिकदण्डादिविशिष्टपुरुषादिवैशिष्ट्यप्रतियोगिताया दण्डादिविशिष्टपुरुषादिनिष्ठकुण्डलादिवैशिष्ट्यानुयोगितायाश्च दण्ड
घटवन्निष्ठतया दण्डघटवेन न तस [illegible] पोष्टसमवायेन तत्पोर्दण्डादिनिष्ठविभूतलवृ १५०
त्पादेस्तु पुरुषकुण्डलादेरविभूतलं दण्डपोरुकुण्डलादेर्विशिष्टधीत्वप्रसंगात् । न चैवं तदभावाभासत्वप्रसंगात् विशिष्टप्रतियोगि
त्वानुयोगित्वपर्यवच्छेदकत्वेन तद्विशिष्टसमवायावच्छेदेन तद्विशिष्टत्वं तत्रैव विभिन्नकालावच्छिन्नवृत्तिकपर्यवच्छेदावच्छेदकभावावि

५ सल्लिंगपरामर्शादौ पक्षधर्मस्यादित्वादसद्धर्मानवगाहनात्तद्व्याप्त्यनुमितेर्वैशिष्ट्यावगाहित्वमपि न मन्तव्यं तेषामनुपपत्त्याऽऽपत्तेः एवं तद्धर्मसामानाधि-
करण्यस्य सामानाधिकरण्यसंबंधेन तद्धर्मस्य वा वैशिष्ट्यानवगाहित्वाद्दूषकत्वं वेद्यम्

ह्यन्ताते हि शिष्ट्यप्रतियोगित्वात्प्रयोगित्वयोः स्ववैशिष्ट्यत्वरूपानतिरिक्ततया तद्वैशिष्ट्यावच्छेदककालावच्छेदेनावर्तमानस्य
२ त्वानुयोगि तत्प्रतियोगित्वसमानकालावच्छिन्नत्वासंभवेन तदवच्छेदकत्वासंभवात्तन्नोपदर्शाभूतलेऽप्रतिरूपवैशिष्ट्यं तदन्यकालावच्छेदेन प्रतिरूपवैशिष्ट्ये
वैशिष्ट्यं तत्र भूतले इदं विशिष्टप्रतिरूपवैशिष्ट्यं न पितृ इदं गोपलक्षितं तद्वैशिष्ट्यमेव तत्र विभिन्नसमयावच्छेदेन प्रतिरूपवैशिष्ट्ये इदं
लपौर्वैशिष्ट्यं तत्र [illegible] कविशिष्टानुयोगिकसमयवैशिष्ट्य [illegible] त्वे कोपलक्षितानुयोगिकमेव
तदवच्छेदकविशिष्टे स्वे वैशिष्ट्यं गंधप्रागभावकालीनघटेऽगंधवान् पृथिवीत्वादित्यत्रानुमितौ [illegible] वगाहने
प्रतियोगिसामानाधिकरण्येन वैशिष्ट्यानुयोगितावच्छेदकसामानाधिकरण्यसामानाधिकरण्यसंबंधेन तद्धर्मस्य वा वैशिष्ट्यप्रतियो-
गिता [illegible] वैशिष्ट्यानुयोगितावच्छेदकसामानाधिकरण्यनिरूपकाधिकरणत्वं तत्र न तः गुणान्यत्वसामानाधिक
रण्येन सामानाधिकरण्यसंबंधेन गुणान्यत्वेन वा विशिष्ट [illegible] सत्त्वाद्गुणाद्येन वैशिष्ट्यं। न चैवमनलादिहेतौ साध्यपदार्थ
समयवृत्तित्वविशिष्टघटाद्यधिकरणत्वानुपपत्तिरिति वाच्यं तत्त्वेन घटितसामानाधिकरण्यादेस्तत्त्वेन प्रतियोगि

२ नावच्छेदकत्वेन तत्संबंधप्रतियोगिनावच्छेदकप्रतियोगिकत्वस्य वा उक्तस्य नियामकत्वात्कालिकसंबंधेन महाकालात्मवृत्ति
त्वविशिष्टघटादेस्तेन संबंधेन वैशिष्ट्यं महाकाले नोपपद्यते एवं च महाकालोऽघटवान्कालपरिमाणाद्दिव्यादौ प्रतियोगितावच
च्छेदकविशिष्टप्रतियोगिनमधिकरणतापन्नाप्रसिद्धाशंकेति धीर्निरुक्तानां कथंचिदुपपादनीया। इत्थं चैव वैशिष्ट्यप्रतियोगिनाऽ
नुयोगिनावच्छेदकप्रकारकज्ञानयोर्विशिष्टवैशिष्ट्यप्रत्यक्षहेतुत्वपर्यवसानात्। विशेषणतावच्छेदकविशेष्यतावच्छेदकप्रका
रकज्ञानं तद्धेतुरिति वादः। वैशिष्ट्यप्रतियोगित्वादेरेव विशेषणत्वादिपदार्थत्वात्। वैशिष्ट्यांशे विशिष्टनिरूपितत्वविशि
ष्टानुयोगिकत्वावगाहिबुद्धौ वैशेषणतानुयोगिनावच्छेदकप्रकारकज्ञानं हेतुः। ननु वास्तवविशिष्टनिरूपितविशिष्टा
नुयोगिकवैशिष्ट्यबुद्धौ तत्तदंशादिप्रतियोगिकस्य तदनुयोगिकस्य च संयोगस्य भवाप्याद्विरूपवैशिष्ट्यस्यानिविलसंघ
घटत्वादिविशिष्टनिरूपितत्वेपि दंडत्वादिनिर्विकल्पकानंतरं विशिष्टवैशिष्ट्यविशेषणां तत्रापि च विशेषणतां नरमितिरीत्या सम०
एकत्र द्वयमितिरीत्यावच्छेदकत्वानुरूपः दंडो रूपवानित्यादिप्रत्यक्षस्य ननु भपत्तिः पीतः शंखो नापीतः सारिकेः शंखत्वाव २

वच्छिन्नप्रतियोगित्वांशेपीनन्वाद्यवच्छिन्नप्रकारताकस्यतात्त्वपीतत्वादिविशिष्टनिरूपितवैशिष्ट्यानवगाहित्वेपि तद्धीत्वा
दिनिर्विकल्पकानंतरमापत्तिः अथ शंखेर लोपाध्यायमते शशीयत्वया शृंगं नास्ति समवायितया वाच्यत्वंन्नास्तीत्योघास्कालिका
पः अधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावबुद्धेः शशीयत्वसमवायित्वाद्यवच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वरूपतत्तद्धर्मविशिष्टनिरूपितत्वाव
गाहितया तत्तद्धर्मप्रकारेण शृंगवाच्यत्वादिरूपविशेषणज्ञानं विनातादृशबुद्ध्यनुदयप्रसंगः न च शृंगे शशीयत्वं वाच्यत्वं समवायी
तिभ्रमानंतरमेवतादृशबुद्ध्युत्पादनान्नदोष इति वाच्यं शृंगं न शशीयं वाच्यत्वं त्र समवायीति विशेषदर्शनदशायामपितादृश
बुद्धेस्तत्त्वानुभविकत्वान्न च स्थलेपि सर्वत्रैव तद्रूपलापसंभवात् किं च लोपाध्यायमते तस्मात्संतेनिर्युक्तिकत्वापत्तेः तादृशविशेषदर्शी
नकालीनतद्बुद्धेः शृंगवाच्यत्वादेः शशीयत्वसमवायित्वाद्यभावावगाहितायाः स्वीकारे सर्वत्रैव तत्संभवेन तद्दोषतादवस्थ्यादिति
चेन्मैवं उक्तरूपवैशिष्ट्यमतपारिभाषिकविषयतागर्भस्य विशिष्टज्ञानत्वस्याभाववती हि तत्त्वादि इति मूले विशेषणतावच्छेद
कप्रकारकविशेषणज्ञानरूपकारणबाधप्रदर्शनपरं तत्पैवमात्मादौ तेन स्मव ही षस्य विशेषदर्शनदशायां त्वाहार्यविशेषणा

३ नावच्छेदकप्रकारविशेषणज्ञानस्यासंभवात्। तद्धूलादेर्व्यधिकरणधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावप्रतीतिः संभवतीति।
न चानाहार्यभेदविशेषणतावच्छेदकप्रकारकज्ञानं विशिष्टवैशिष्ट्यप्रत्यये हेतुर्गौरवात्। अत एव शङ्खो न पीतः इत्यादिविशे
षदर्शनवतापि पीततारोपेणापीतः शंखोऽत्र नास्ति किं तु द्वीपान्तरे इत्यादिवाक्यप्रयुज्यते न हि वाक्यार्थमज्ञानानस्य वाक्यरचनासं
भवति। पीतः शंखो नास्तीत्याद्याकारकविशिष्टवैशिष्ट्यबोधमन्तरेणापि विशेषदर्शनवता तादृशवाक्यप्रयोक्तृत्वं परिवा
नाहार्यभेदविशेषणतावच्छेदकप्रकारकं ज्ञानं विशिष्टवैशिष्ट्यप्रत्यये हेतुः। अन्यथा शंखोऽत्र इत्याद्याकारकाहार्यनिश्चयानन्तरं
शङ्खोऽत्र नास्तीत्याद्याकारकस्य विशेषणतावच्छेदकांशे संशयात्मकस्यापि विशिष्टवैशिष्ट्यबोधस्यापत्तेः। विशिष्टवाक्यार्थ
बोधमन्तरेणापि तत्प्रकारकतद्विशेष्यकज्ञानवतां तादृशवाक्यार्थज्ञाने परकीयतादृशज्ञाने च तथाविधवाक्यप्रयोगः संभवतीति न प्रका
रक सपीतः शङ्खो नास्तीत्यादिप्रतीतेरावश्यकत्वे नित्यमपि तेन तादृशापि नेत्यन्तिः वैशिष्ट्यप्रतियोगितांशे विशेषणतावच्छेदक ग.म०
विशेषितमवच्छिन्नत्वं पर्यवसन्नं घटकतया भासते तत्र वैविशेषणतावच्छेदकप्रकारकज्ञानापेक्षा व्यावच्छिन्नप्रतियोगिताका ३
रा२

नुयोगित्वसंबंधेनाभावांशे शशीयत्वादिप्रकारकस्य शशीयत्वाख्यांशं ज्ञालीलाकारकत्वाधिकरणाधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताका

= अत्र दपेक्षापि
= धिरहजर २

भावप्रसक्तस्योक्तविशेषदर्शनदशायां निष्प्रत्यूहत्वात् । इंद्रीयैः । घटो नास्तीत्यादिविशिष्टवैशिष्ट्यबोधे तु दंडत्वघटत्वाद्यवच्छि
न्नप्रतियोगिताकत्वविशिष्टस्वसंयोगानुयोगित्वादिसंबंधघटितेन दंडत्वघटत्वादिज्ञानापेक्षणादिच तत्रापि शुद्धस्वसंयोगानु
योगित्वप्रतियोगित्वादिरेवाभावांशे दंडघटादेः संसर्गो दंडत्वघटत्वादेस्तु स्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकसंयोगं तथाविधानुयो
गित्वादिकं तत्र तथा तद्द्वयावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वविशिष्टसंसर्गावच्छिन्नापत्यविशेषणतापारतंत्र्येण विशेष्यनिरूपितत्वे
मप्रकारतानवच्छिन्नालिंगुद्धावेव विशेषणतावच्छेदकप्रकारकज्ञानस्य प्रकारतानाकल्पनीयाः शशीयत्वाख्यांशं ज्ञालीसंदेहोऽचा
भावांशे तादृशसंबंधेन शशीयत्वादेस्त्वांतंत्र्येण प्रकारतानन्तुविशेषणीभूतस्य तादृशपारतंत्र्येणानस्य मूर्द्धावविशेषण
तात तन्निरूपितप्रकारतावच्छिन्नप्रकारतापारतंत्र्येणापकारतापरिच्छेदत्वादि स्वद्वारप्रकारताकल्प्याभावपक्षेप्र
ग्र२ तियोगिविशेषणतापन्नस्यैव धर्मस्य प्रतियोगितावच्छेदकतया भानमनुभवसिद्धमिति स्वस्तु प्रतियोग्यवृत्तिधर्मस्य प्रतियो

४ गितावच्छेदकत्वस्त्रिगक्ततम्। अथैवमपि अधिकरणधर्मावच्छिन्नस्यैव प्रतियोगितानिरूपकाधिकरणधर्मावच्छिन्नाभाव प्रतीत्या विषयीक
रणोक्तकारणबाधग्रहस्य बाधकस्यैव ग्रहः तथा चाश्यावगाहनं तदसाशङ्क्याह। अनुत्थितेति। तिमाच्यम्। अभावांश विशेषणतावच्छेद
कथकारकज्ञानादेरप्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावप्रतीतिनिरूपत्वस्य तेविषयदर्शनकालीनेश शीयत्वपाशङ्क्याह स्तीत्याकारकं ज्ञानं
शङ्काहेतोः शयीयत्वाद्यभावविषयकमेव प्रत्यक्षाधायकं तत्रैव प्रतीतेरन्यविषयकज्ञानानुबाधकाविरहस्थले पित्र अमृथापत्वपत्तिरिति
वयवृत्ताशङ्काग्रहाघटनाशेनव्याप्यधिकारि इति अन्ते: तत्रतस्यास्य पदद्वयस्य दिग्रस मितापाः तज्जातीयत्वाबलं त्रिनत्वमावश्य
कमिति सर्वत्रैव नत्ववलं अनन्तासम्भवात्कल्पे मेदाग्राहिनेयापत्रसमित्तापात्रप्रसिद्धास्थेर्यमात्रो छेदप्रमन्ना दिसाध्याप
नतादृशशाङ्कामे प्रवात् अथ परिवैशिष्ट्यांशेन तद्धर्मावच्छिन्नप्रतियोगिकत्वावगाहिमेववोधेन तद्धर्मप्रकारकं ज्ञानं हेतुत्वात्
घटत्वादिनिर्विकल्पकानन्तरं घटत्वाद्यवच्छिन्नप्रतियोगिकत्वानवगाहिघटोनास्तीत्याकाराकाभावप्रत्ययः कथं जायते अत्र
मतेश्च भाववृत्तिप्रतियोगितावच्छेदकप्रकारकप्रतियोगिज्ञानस्य हेतुकाग्रणताविग्राहादिति तेन तद्धर्मविशिष्टनिरूपितत्वे नैव ४

स्थ१

शिष्ट्यानवगाहित्वमुक्तमविशेषितप्रतियोगिप्रकारकाभावभान कविरूपमनुपगमेनापाघाताप्रसिद्धेः एतेन घटत्वावच्छिन्न
प्रतियोगिताकाभावे दण्डत्वादिविशिष्टवैशिष्ट्यस्यास्त्वेपि केवलं विशेष्ये विशेषणाभिसाहित्ये स्याद्दण्डत्वादिविशिषितघटत्वा
दिप्रकारकत्वादृशाभावज्ञानायत्तेर्द्वेधा तथा घटत्वादिस्तूमेदस्याप्रत्वसपिदृष्यं त्वात्तीसाधाकारकें स पापन्नाशि सपिपा प्र२
त्वमूक्ष्यथमेः दीपाध्यायमतेप टत्वेनघटो नास्तीत्यादिव्यधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावबुद्धेर्घटत्वविशिष्टवैशिष्ट्यानवगाहि
तयाघटत्वादिप्रकारकत्वानवगमतावच्छेदकानाकान्तेतया घटत्वादिनिर्विकल्पकोत्तरं तादृशबुद्ध्युपपत्तेः। अत्र केचित् पटत्वा शि५
दिनाघटसंसर्गाभावस्य प्रतियोगितायाव्यधिकरणतया पटत्वादेरिव समानाधिकरणतया घटत्वादेरप्यवच्छेदकत्वं स्वीक्रियते
इति तादृशबुद्धेर्घटत्वादिविशिष्टवैशिष्ट्यावगाहित्वमस्त्येवेति घटत्वाद्यवच्छिन्नत्वेनैव तत्प्रतियोगिताभानोपगमादिति नातिप्रसं
गः प्रतियोगितावच्छेदकत्वं तु उभयपर्याप्तमस्वीकृत्य तत्र तः प्रतियोगितावच्छेदकघटत्वाद्यवच्छिन्नवति न तादृशाभावसत्त्वप्रसङ्गः। प्र
तियोगितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणसमुदायावच्छिन्नत्वेनैव समभावस्य विरोधित्वस्य आमहानसीयवह्नित्वावच्छिन्नाभावस्य

८२

५

वह्नित्वाद्यवच्छिन्नाधिकरणाप्रवेशात् स्वसत्त्वप्रसङ्गात् । एतेन समानाधिकरणेन पाकरत्वादेर्ल्लाहृदाभावप्रतियोगितावच्छेदक
त्वे घटत्वादिना घटादिमत्त्वोपलंभे स्वत्ताहृदाभावबुद्धिविरोधित्वप्रसङ्गः इष्टमिपरागतम् । प्रतियोगितावच्छेदकतापर्याप्त्यधिक
रणसमुदायप्रकारेण प्रतियोगिमत्त्वोपलंभ अस्यैवाभावबुद्धिप्रतिबंधकत्वात् तत्रत्यमथ्यापृष्ठद्वह्नित्वादिप्रकारेणावह्नादिप्रका
रकोपलंभस्यापि महानसीयवह्नित्वाद्यवच्छिन्नाभाववद्धीविरोधितापत्तेः विरोधी च शशीयपर्याप्त्यन्तालीमान्हि अधिकरणाप्र न४
नावच्छिन्नाभाववद्बुद्धेः शशीयत्वशृङ्ग- लादिसमुदायप्रकारकः कशशृङ्गवानयमित्साद्याकारको भ्रमात्मकप्रतियोग्युपलंभ अस्य
तस्य प्रतिबध्यतावच्छेदकत्वाभावशशीयत्वशृङ्गत्वपर्याप्तप्रतियोगितावच्छेदकताकाभाववद्विशिष्टबुद्धित्वस्य शृङ्गत्वाद्यवच्छिन्ने
प्रतियोगितायां शशीयत्वाद्यवच्छिन्नत्वभ्रमात्मकस्य शशशृङ्गः नास्तीति प्रसपासङ्गः हान्तर्किंतु प्रतियोगितांशे शशीयत्वशृङ्गत्वा
द्यवगाह्यभावविशिष्टबुद्धित्वमेव स्वं चसर्वेवाहिसिद्ध प्रतिबध्यप्रतिबन्धकभावेनैवोपपत्तेः अर्थे तेन शृङ्गोपलंभ अस्य प्रतिबध्यता एम०
वच्छेदकं परिशिप्रतियोगितांशेशृङ्गः त्वाद्यवच्छिन्नत्वविषयकबुद्धित्वन्तदाशृङ्गत्वं न पामितिज्ञानस्य शशीयत्वाशृङ्गः नास्तीति

वा० देगत्र

द्धिविरोधित्वं दुर्वारमेव परिहृत्य शङ्कः त्वात्मधर्मावच्छिन्नत्वानवगाहित्वेनतदाशङ्कानास्ति शशीयं पन्ना हीति समूहालंबनबुद्धौ त
द्विरोधित्वप्रसङ्गः इति चेन्न शङ्क्यं लाघवच्छिन्नत्वनिष्ठभेदेहकतामित्रापावच्छिन्नत्वनिष्ठावच्छेदकतानतद्विनिरूपकप्रतियोगि
तानिरूपितासंसर्गिकविषयतापाः प्रतिबध्यतावच्छेदकतेनानुपपत्त्यभावात उक्तसमूहालंबनज्ञानीयपशङ्कः लाघवच्छिन्नप्रतियो
गितानिरूपसंसर्गतापाः शशीयत्वावच्छिन्नसंसर्गतानिभिन्नतापाशशीयत्वावच्छिन्नसंसर्गकतादृशज्ञानसं [illegible] ह्यात। नचशशीय ग्र४
तपाशङ्कनात्तीसाहिबुद्धौ शशीयत्वप्रकारतानिरूपिततद्दर्शितपरं पराससंसर्गनिष्ठसंसर्गतानिरूपितप्रतियोगित्वीयसं
सर्गतातत्तोऽस्मेव शङ्कः प्रकारतानिरूपितसंसर्गतान्नः पातिप्रतियोगित्वीयसंसर्गता साच शशीयत्वावच्छिन्नत्वानवच्छिन्नै
वेति कथं अधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावबुद्धेः शङ्कशङ्कः त्वेनस्कन्धोपलंभाप्रतिबध्यतेति वाच्यम्। तादृशबुद्धौ शङ्कः प्रकारता
निरूपितसंसर्गतान्नः पतिप्रतियोगित्वीयसंसर्गतापाः शशीयत्वप्रकारतानिरूपितावच्छिन्नत्वीयसंसर्गतात्मकविषयतानि
रूपितत्वस्वीकारात तत्संबन्धपरदर्शितपरं पराससंबन्धेनाभावांशे शशीयत्वादिप्रकारतानिर्वाहे तत्प्रतियोगित्वादिसंस

६ गितामेदे मानाभावात् एवं च शुद्ध मणित्वावच्छिन्नाभावे स्येव ग्राह्यत्वादि हेतुतयामग्रणादि समवधाने कोले अधिकरणधर्मावच्छिन्न न
रूभावबलाद्ग्राह्यापत्तिरपि परास्तारति वदन्ति । परं तु नर्द्दमप्रकारतानिरूपितविशेष्यतापन्नग्राह्यत्वादिनिष्ठप्रकारताशालित्वस्य
तद्विशिष्टप्रकारकत्वावच्छिन्नं त्वं दूर्वं च नन्दर्मप्रकारकं ज्ञानं हेतुः ननु तदवच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वविशिष्टसंसर्गकत्वमपि कार्य
नै४ तावच्छेदक[illegible]कोटौ निवेश्यते । इदं त्वादिनिर्विकल्पकोत्तरं घटः पुरुषत्याद्याकारकं ज्ञानं प्रथमतनये पनै विशेष्ये विशेषणमि उ४
इ५ सादिरीत्या पिणीसाकारकं ज्ञानं तदनन्तरमेव त्रयोंकापलाये त्वति विशिष्ट्यत्वनादृशविशेष्यतापन्ननिष्ठप्रकारताशालितादृ लं नु ५
लिख६ शविशेष्यतयावच्छिन्नात् दृभिन्नावायाप्रकारता तर्दमतो दृग्गात्वनिर्विकल्पकरूपत्वादिप्रकारकज्ञानानन्तरोत्पन्नं द्रव्य
वान् दृग्गात्वे साकारकतादृशविशेष्यतासमानाधिकरणप्रकारताशालिसमूहालंबनेन व्यभिचार इति ननु [illegible] घट्टमानये
तिवामात्वमेतं घटीय भित्याकारकावगाहावामार्थज्ञानं विनापि विशकलितघटैकमेत्वादिसकलपदार्थविषयकसमूहा राम
स्पि१ लंबनोप[illegible]तिबलाद्विशेष्ये विशेषणमिति रीत्या घटादिप्रकारतानिरूपितविशेष्यतावच्छिन्नकमेत्वादिप्रकारताशा ६

लिङ्गमात्रे बोधस्य सर्वथा रिसिद्धत्वानुपपत्तेः तत्र कर्मत्वादिप्रकारतायाः घटादिप्रकारतानिरूपितविशेष्यतानवच्छिन्नत्वे च कर्म
त्वं घटीयमानपदं स्मकर्मकमित्यादिसमूहालम्बनात्तादृशबोधे वैचित्र्यानुपपत्तिः नहि विशेष्ये विशेषणमिति रीत्या बोधस्य समूहाल
म्बनाद्विलक्षणत्वेनैवाभिमतत्वात् तथा सति तादृशबोधे एकवाक्यतानुपपत्तेः एकमिथःप्रकारकपदार्थानां विशकलितसमूहालम्बनो
पस्थितिमूलकविशेष्ये विशेषणमिति रीत्या परामर्शोऽनुमितिस्तु सत्ते भिन्नादिविषयतापात्तत्त्वनुपपत्तेः एकत्र द्वयमिति कृतौ ताद
शीत्याऽज्ञायमानायाः कान्चनमयपर्वतो वह्निमानित्यर्वतः इत्येतादृशानुमितेः कान्चनमयत्वावच्छिन्नवह्न्यभावनिश्चयप्रतिबध्या
याविशिष्टवह्निप्रमितिं नापेक्ष्यत्वाभिधानासङ्गतेः परैस्तु तद्धर्मविशिष्टप्रकारकबुद्धावेव तद्धर्मप्रकारकज्ञानं हेतुः नहि विशिष्ट
प्रकारकत्वं तद्धर्मावच्छिन्नप्रकारकत्वं न तु तदवच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वविशिष्टसंसर्गकत्वमपि कार्यतावच्छेदककोटौ निविशते तेन क३
विशिष्टनिरूपितवैशिष्ट्यावगाहिज्ञाने तद्धर्मस्य प्रकारतावच्छेदकतानियमात् तत्र नियमतस्तद्धर्मप्रकारकज्ञानापेक्षणा
घटत्वेन घटो नास्तीत्यादिबुद्धेः घटत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वानवगाहित्वेऽपि घटत्वावच्छिन्नप्रकारताकत्वेन घटत्वादि

घट ६६

प्रकारकज्ञानजन्यतावच्छेदककोटावन्यत्वमन्तर्भाव्यैव तेनैवातिप्रसङ्गः यथा विशेष्यांशे प्रकारत्वमेव न विशेष्यतावच्छेदकत्वं तथा
घट स्तिभूतले हवद्विसाधारणे: स्वस्य च भूतलत्वादिधर्मितावच्छेदकत्वापत्तेः। किन्तु विषयताविशेष एव सर्वप्रकारताविशेषः प्र
स्व कारताभेदेऽपि तत्। तथा प्रकारतावच्छेदकत्वमपि विषयताविशेषः ननु प्रकारांशे प्रकारत्वमेव तत्र एवं घटत्वादिनिर्वि
कल्पकानन्तरविशेष्यविशेषणमिति रीत्या ज्ञायमानस्फुरणे साकारकज्ञानस्य घटत्वादेः प्रकारतावच्छेदकतायामविष
यताविशेषस्यानभ्युपगमात् तदनुपपत्तिः घटत्वादिनिष्ठतादृशविलक्षणविषयतायाः तस्य घटो नास्तीत्याकारकाभा
वप्रत्यक्षस्य विरोध्यनभ्युपगमात् न घटत्वादिनिर्विकल्पकानन्तरं तदापत्तिः अत एवावच्छेदकताया अप्यासत्तित्वे महान न४
सीयवह्निर्नास्तीत्याकारकाभावप्रत्यक्षस्य महानसीयत्वावच्छिन्नप्रतियोगिकत्वावगाहित्वप्रसङ्गे भवति। महानसी
यत्वादेर्वह्नित्वादिनिष्ठायां प्रतियोगितावच्छेदकतायामेव सामानाधिकरण्यप्रत्यासत्त्याऽवच्छेदकत्वात् तथा च तस्य (शम०)
महानसीयत्वादिविशिष्टवैशिष्ट्यानवगाहितया वह्न्यादौ महानसीयत्वादिप्रकारकज्ञानश्रमकाले आपत्तिः नत्व

न्हित्वविशिष्टमहानसीयत्वादेरपिमहानसीयवह्न्यभावप्रतियोगितायां विनिगमनाविरहात्स्वावच्छेदकतया [redacted]
त्वमात्रस्यवृत्तित्वेपिकल्पितत्वमस्यमहानसीयत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वावगाहित्वे संभवतीति वाच्यम्। स्वावच्छेद
कतायास्त्रयमात्रस्यवृत्तित्वे विनिगमनाविरहात्तत्तद्धर्मस्यप्रतियोगितावच्छेदकत्वेपि स्वावच्छेदकभेदे तत्प्रतियोगिताभेदादे
कत्वाः प्रतियोगिताया उभयधर्मावच्छिन्नत्वभानासंभवात् तादृश्याभावबुद्धेर्वह्नित्वमहानसीयत्वोभयावच्छिन्नप्रतियोगि
ताविशिष्टसंसर्गताकत्वघटितवह्नित्वधर्मितावच्छेदककमहानसीयत्वप्रकारकज्ञानजन्यत्वावच्छेदकाक्रान्तत्वप्रयोजकघटकपितु
मशक्यत्वात् नच वह्नित्वावच्छिन्नत्वविशिष्टप्रतियोगितासंसर्गकत्वे सतिमहानसीयत्वावच्छिन्नत्वविशिष्टप्रतियोगिता
संसर्गकत्वस्य तादृशज्ञानजन्यतावच्छेदकत्वोपगमात् न महानसीयवह्निर्नास्तीत्याद्यौ बहुतादृशधर्माप्रसिद्धा प्रत्येकमवच्छिन्न
स्य प्रतियोगितादृशस्य वसंसर्गत्वोपगमे बन्धेः पदेति वाच्यम्। तादृशधर्मस्य जन्यतावच्छेदकत्वे महानसीयो नास्ति व
न्हिर्नास्तीति समूहालम्बनबुद्धौ तथाविधज्ञानस्य व्यभिचारात् तवापत्तावानत्रकथञ्चिद्व्यभिचारः तथापिपराभिमत

व्याप्तौ साध्यवदन्यगतिरे वृत्तत्वकालत्वावच्छिन्नसो भावदेः परं प्रसाम्बन्धेनैवावच्छेदकताया वक्तव्यतया सोरभविशिष्टत्वलत्वा
देः साध्यान्त न्धेनावच्छेदकत्वे लाघवस्य विनिगमकत्वात् सो भावेदेः प्रतियोगितानवच्छेदकतया तदवच्छिन्नप्रतियोगि
ताकत्वावगाहित्वात् प्रवात तदत्सम्बन्धमुपपत्ति परिसमाहिता। उक्तवतीति महानसीयत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वानवगाहने
ऽपि महानसीयत्वादेः प्रकारतावच्छेदकतया तत्प्रकारकज्ञानसाध्यत्वात्। तद्धर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वानवगाहिमा
भावप्रत्यये तद्धर्मस्य प्रतियोगितावच्छेदकप्रकारताया वच्छेदकत्वोपगमेव ह्या ह्रिसामान्याभाववोधेऽपि महानसीयत्वादिप्रकारकप्र
त्याभासतामिति तद्दृष्टमेवैतत्सो लोपाध्यापमतानुपपत्तिना तन्मते प्रतियोगितावच्छेदकप्रकारतातो वप्रतियोगितोभावे
ऽपि तिविषयस्यासिद्धेः । अतएवं महानसीयवह्न्यभावप्रत्ययस्य वह्न्याद्यंशेऽनुपलक्षणविषया महानसीयत्वावगाहिनो वह्न्या
दिसामान्याभावप्रत्ययस्याविलक्षणतया महानसीयत्वाद्यविषयकवह्निमानयमितिसाक्षित्वेऽपि तेनापोद्यते प्रतिबध्य
कत्वमप्रतिबन्धकत्वव्याप्तानत्वानुभवश्च समस्या तथा तद्विती यस्य तथात्वमिति नेन त्वनु प्रसेतत्तदाकर्णयितामवधानया।

एम०
८

णमहानसीयवह्नित्वाद्यवच्छिन्नाभाववत्त्वेऽप्यवच्छेदकतापर्याप्त्यधिकरणसमवेतत्वकस्य महानसीयत्वावच्छिन्नत्वविशेषितावच्छेद-
कतानिरूपकत्वेनाप्रतियोगितांशे भासते वह्निसामान्याभाववोधे च महानसीयत्वाद्यवच्छिन्नत्वनावच्छेदकतायां भासत इति वि-
शेषः नन्वप्रतियोगितावच्छेदकांशे विशेषणतापन्नस्येव प्रतियोगितावच्छेदकतावच्छेदकत्वं भासत इति नियमः यथा ह्रदो नास्ती-
त्यादौ ह्रदत्वादेरित्थं च महानसीयवह्निर्नास्तीत्यादौ वह्नित्वांशेऽविशेषणस्य महानसीयत्वादेः कथं तथाभानमिति वाच्यम्
सोऽह्रदत्वमते समवायितया वाऽस्त्वेत्सादिमे ह्रदस्येव प्रतियोगितावच्छेदकांशेऽविशेषणस्य महानसीयत्वादेः कथं तथाभान-
मिति वाच्यम् ह्रदत्वमते समवायितया वाच्यम् पि समवायित्वादेः प्रतियोगितावच्छेदकत्वभानेन तादृशनियमस्यासिद्धेः अ-
प्यभावेऽत्राश्रयतांशे च धे तावच्छेदकतावच्छेदकत्वस्य भान एव न तथा नियमः ननु सामानाधिकरण्यप्रत्यासत्त्यवच्छिन्न-
स्य तत्स्वभावे तादृशं तावच्छेदकतावच्छेदकत्वमवच्छेदकविशिष्टे विशेषणतापन्न एव भासत इति नियमः स्वतो वह्नि-
र्नास्तीत्याकारकप्रतीतौ महानसीयत्वविशिष्टवह्नित्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वं न भासत इति न यथेतादृशवह्निर्नास्तीत्या

४ काकप्रतीत्याप्यत्तेः एवमधिकरणधर्मावच्छिन्नाभाववानप्युपगन्तमते प्रतियोगितावच्छेदकधर्मप्रकारेणैव प्रतियोगि
भावनियमेऽपि सान्नासं प्रासाधारणप्रतियोगितानिरूपितमवच्छेदकत्वमेव विवक्षितं तन्नावच्छेदकतावच्छेदकसाधा
रणमिति न दोषः एवं हि घटो भविष्यति घटो नष्ट इत्याकारकप्रागभावध्वंसप्रतीतौ घटत्वादेः निरुक्ततया ध्वंसप्रागभावप्र
तियोगितानवच्छेदकत्वेनोपलक्षणतयैव प्रतियोग्यंशे भानात् तद्विशिष्टवैशिष्ट्यानवगाहितया घटत्वादि निर्विकल्पका
नन्तरं तदुत्पत्तिरित्यपि दूरे दूरे शशकाकारानुसरणमन्त्राः शशकबारणमेव एवमनुयोगितावच्छेदकप्रकारकज्ञानमपि तद्धर्मि
धर्मितावच्छेदकतावच्छेदकं वहतु तावता तु तद्धर्मविशिष्टानुयोगिकत्वावच्छिन्नसंसर्गताकत्वमपि कार्यतावच्छेदके
कोटौ निवेशनीयं गौरवात् तद्विशिष्टानुयोगिकत्वावच्छिन्नसंसर्गकबुद्धौ तद्धर्मस्य धर्मितावच्छेदकत्वनियमादेव ता
दृशबुद्धौ नियमतस्तद्धर्मप्रकारकज्ञानापेक्षोपपत्तिः रूपरसादिविषयकनिर्विकल्पकानन्तरं रूपीत्याकारकज्ञानोत्पत्त्यैव ११०
रूपत्वेकव्याप्येन एकत्र द्वयमिति मिसापि रूपरसरूपत्वादि लाघवमपप्रकारकरूपत्वादि धर्मितावच्छेदककज्ञानमनुसन्धेयम्

कुण्डलीत्यादिवाक्यीयचैत्रत्वावच्छिन्नविशेष्यकत्वादिसम्बन्धादिप्रकारकावान्तरवाक्यार्थज्ञानरहितस्य पुंसः खलेकपोत
न्यायेन ज्ञायमानानामन्वयबुद्धौ तादृशसम्बन्धादेर्न कुण्डलसम्बन्धादिधर्मितावच्छेदकत्वमुपगम्यते । अपि तु चैत्रत्वादिरेव
तदुभयधर्मितावच्छेदकत्वं चैत्रत्वादेः पदार्थतावच्छेदकतया तत्प्रकारकपदार्थोपस्थितेः खलेकपोतन्यायेनापि बोध
स्य चाकुसत्वनियमात् तावतैवान्वयबोधस्य सधर्मितावच्छेदकत्वनियमोपपत्तेः । एवं च संशयेऽधर्मितावच्छेदकप्रकारकज्ञा
नस्य च हेतुताकल्पनेनापि लाघवं च मथ्यां गत्वगुरुभावाद्वानुगमधर्मान्नवाणिमहर्षेणाप्रधयरवारोपनवाद्रव्यवृत्तिगुणत्व
४ गं निर्विशेषाकारकसंशयेषु तु नैव प्रामाण्यमावगोसारूप्यवृत्तित्वाद्युपलक्षितेतधर्मिणि कोटिद्वैशिष्ट्यावगाहित्वस्य तु यो
गितावच्छेदकप्रकारकज्ञानजन्यतावच्छेदकानां ज्ञानेषु तत्तद्धर्मितावच्छेदकज्ञानानां स्वातन्त्र्येण हेतुताकल्पनस्याव
श्यकतापत्तेः । एवं विशेष्यताप्रकारतेति विषयतात्वेनानुगमस्यापि तद्धर्मवृत्तिविषयतावच्छेदकताकबुद्धित्वमेव तद्धर्मप्र
कारकज्ञानजन्यतावच्छेदकमनुक्रियमिति केचिद्विशेषणतानुयोगितावच्छेदकप्रकारकज्ञानं प्रति द्विविधविशिष्टवैशि

१० द्यबोधहेतुतारूपस्यापि लाघवं। तद्धर्मप्रकारकज्ञानस्वत्वकालीनतद्धर्मविशिष्टसंसर्गकबुद्धौ तद्धर्मस्य सांसर्गिकविषयतानिरू-
पितविषयताविशेषात्मकमवच्छेदकत्वं तत्स्वीक्रियते तृणत्वादिनिर्विकल्पकानन्तरमुत्पद्यमानायां तृणमित्याद्याकारकबुद्धौ तृणत्वा-
देः प्रकारतावच्छेदकतात्मकविषयताविशेषवत्त्वं [illegible] वयमतियोग्यत्वे प्रकारतापन्नस्याधिकरणधर्मावच्छिन्नाभावप्रतियो-
गितानवच्छेदकत्वेऽपि न क्षतिः। इत्यभिमतं प्राचां ये वदंतीति तिकाराः चक्रवर्तिलक्षणे अधिकरणधर्मावच्छिन्नसाध्याभावसा-
मानमपूर्ये नसूरक्त्ववह्नित्वाप्यां वह्निर्नास्तीत्यादि असपभिषयाभावमवच्छेदकतापर्याप्तिनिवेशप्रयोजनप्रदर्शनापानुत्क-
त्ववानिसा[illegible]ः। अथैवं विशिष्टपर्याप्तप्रकारताकत्वविशेषणतावच्छेदकप्रकारकज्ञानजन्यतावच्छेदकतृणत्वादिनिर्वि-
कल्पकानन्तरोत्पन्नतृणमित्याकारकज्ञानस्य पूर्वविशेष्यतानिरूपितप्रकारतानां तृणत्वादिरूपावच्छेदकपर्याप्तानन्तरं तृणत्वा-
दिरूपविशेषणतात्वाभावेन तस्य पर्याप्तिः। अभावकल्पेऽपि प्रतियोगिनिष्ठप्रकारतायास्तृणत्वादिरूपगोभूतधर्मान्तराभावेन पर्या- राम०
प्तिनियामकपदत्वेन [illegible] टोनाविषयतामविषयतिघटितेनष्टदसादिवृद्धेर्घटत्वादिविशिष्टनिरूपितत्वावच्छिन्नसंसर्गोन १०
घटे

वगाहित्वे पि तद्घटत्वादिनिर्विकल्पकानन्तरमापत्तेः अथ गुरुत्वादिविशिष्टविशेषणतानिरूपितप्रकारतायां हेतुत्वाच्चेत्त
र्हि वेनप्रयोजनकत्वं दण्डी पुरुष इत्यादिबुद्धेः पुरुषादौ दण्डत्वादिप्रकारकतया भ्रमत्वापत्तेः नवा गुरुत्वेन दण्डादित्वा
दिविपरीतकल्पनापत्तिवैयर्थ्यं तत्तद्भाववत्तानिरूपितविशेषणतानिरूपिततद्धर्मप्रकारकत्वस्य प्रमात्वरूपत्वे धर्मिणि तत्तद्विशेषणता
निरूपिततद्धर्मप्रकारकत्वस्य हि तत्तद्रोधिज्ञानप्रतिबध्यतावच्छेदकत्वाभावांशे स्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वं वे नप्रति
योगिरूपविशेष्यतायां तेन प्रमेयत्वप्रकारकतया प्रमेयवत्यालीत्यादिबुद्धेर्भ्रमत्वानुपपत्तेः तद्देशेन तद्दशायां तद्वति नप्रमेयप्र
त्वारोपे बाधग्रहे पि तादृशबुद्ध्यापत्तेश्चेति वेद्यं तन्मात्रप्रयोज्यप्रकारतायां तत्र तत्तन्निवेशेनैवोपपत्तेः स्वविशिष्टतद्धर्मवैशिष्ट्या
वगाहिबुद्धौ च स्वाश्रयवृत्तित्वे पि प्रकारतायां तद्धर्मस्यैव कारणत्वमस्याः तद्धर्माभावनिरूप्यप्रतिबध्यतावन्नियामकः तादृशी च प्रका
रता निर्विकल्पकानन्तरजातबुद्धौ वैशिष्ट्यावगाहि विकेवलविशेषविशेषणमित्यादिरीत्या बुद्धेर्विषयतानविशिष्टवैशिष्ट्यावधी
त्वमापिकातत्तद्धर्मविशेष्यतानिरूपिततदीयप्रकारतैव तत्तत्तन्निवेश्यते तत्र निरूपितविशेष्यतानिरूपितत्वे निरूपि

तद्विशेष्यतानवच्छिन्नत्वं वाहसत्त्वार्थः इत्यलीकहृदयदुरव्यादि विशिष्टवैशिष्ट्यबोधीयप्रकारत्वादिविशिष्टपर्याप्तप्रकारतानिरूप
त्वादि प्रकारतानिरूपितविशेष्यतारूपा तदवच्छिन्नत्वं वा अत एव विशिष्टघटकतद्विशेष्यविशेष्यतासंबन्धानां विशेष्यविशे
ग०२ षभावविषयीभूतस्य विलक्षणतया तत्तद्धर्मे विशिष्टप्रकारतापर्यवेलक्षण्यानुपपत्तिसंप्रसमाहितं तु कश्चिदिदृशः वा तत्र वि
शेष्यविशेषणभावे वैलक्षण्यस्य विशिष्टपर्याप्तविषयतावैलक्षण्यनिर्वाहकत्वात् कान्तिप्रसङ्गः एतेनाभाववद्बुद्धेः प्रतियोगि
कोटौ विशेष्यविशेषणभावेति रीत्या विषयत्वस्याप्रामाण्ये कल्पिकस्याश्चितत्वस्यात् प्रतियोगिवैशिष्ट्यांशे भ्रमत्वमुपपद्येत तत
द्विशेषणतावच्छेदकप्रकारकज्ञानस्यापि तद्धर्मवृत्तिः सतीनद्धर्मप्रकारतानिरूपितविशेष्यतायत्रवृत्तिर्यः प्रकारतान
च्छालितद्वृत्तित्वमेवतन्मतावच्छेदकमतो लोहितवह्निमानित्यादौ लोहितविशिष्टवह्न्यप्रसिद्धावपिनक्षतिः नव्यास्तु वि
शिष्टतद्धर्मवैशिष्ट्यबुद्धौ तद्धर्मप्रकारकत्वविषयोमभिचारः इति इत्यमो वक्ष्यते वन्यानौ विशेषणतावच्छेदकावविशेष्यवि ग५०
शेषणोपधर्म्यांसदस्वृत्तित्वव्याप्तिविशिष्टमात्रार्थः इत्यमिहितं तत्सम्मतिकांयावद्धिशेषाभावाधिकरणवृत्तित्व ॥

पविशेषणतान्तर्भावेन सामान्यधर्मावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वस्य धर्मितावृत्त्याधिकरणवृत्तित्वनिरवच्छेदकत्वं चेति वदंतन्नी
नि२ र्विकारस्यानुसरणत्वमिति न सिद्धान्तविरोधमावहतः । अनयो रूपारोप्यानुपारोप्यताप्रयोजकविशेषः स्फुट एवेति तद्धयमुद्भावनीयं त्र
थाविशिष्टनिरूपितविलक्षणसंसर्गानवगाहित्वानेकेवलं विशेष्ये विशेषणाभिसाहित्यविषयतातो विलक्षणोपायावि
शिष्टवैशिष्ट्यविषयतापन्नानाभावः । विशेषणतावच्छेदकप्रकारकज्ञानजन्यतावच्छेदकस्याप्रदर्शितत्वाभावधीसाधा
रणपानुरोधेन तन्निसिद्धिरिति नाशङ्कनीयम् तस्य तन्साधारण्यविरहेपि च अभावबुद्धेः प्रतियोगिविशेषणीभूतधर्मप्रकार
कधियः स्वतन्त्रहेतुतयानङ्गीकाराद्विविषयकनिर्विकल्पकानन्तरं तद्धर्मविशेषितप्रतियोगिकनाशादिप्रसङ्गस्य वारणासम्भवा
त्वाद्येवेन विलक्षणविषयतासिद्धेः सिद्धान्तविरुद्धत्वात् ज्ञानाकारवैलक्षण्ये नानुभवस्य साक्षित्वादिति चेन्न । यतो विशि
ष्टनिरूपितविलक्षणसंसर्गावच्छिन्नप्रकारताभ्युपगमे संयोगादिसंसर्गावच्छिन्नप्रकारतानोपत्तिः क्लृप्तसर्वसामविरहात् । परे त
तु । घटत्वेन घटो नास्तीत्यभावबुद्धेः प्रतियोगितावच्छेदकसम्बन्धावच्छिन्नप्रकारताविशेषप्रसाशेष । विकल्पकानन्तरं

१२ ज्ञायमानघटत्वस्य तत्वेपि सादिज्ञानीयप्रकारतानो । इति निष्कृष्टं सर्वानुमतं । अभावबुद्धौ प्रतियोगिविशेषणधर्मप्रकार
कधियः स्वातंत्र्येणापेक्षितत्वात्कल्पनानुरोधेन नाह शब्दप्रकारतायाविशेषणांशभेदेन पर्याप्तिः तदेवच्छिन्नत्वं वाकल्प्ये तेन त्वति
रिक्तविषयतेति । घटत्वादिप्रकारकज्ञाने तज्ज्ञायमानत्वाद्विशिष्टप्रतियोगित्वावच्छिन्नवैशिष्ट्यानवगाहिभूतलेघटत्वादिसा
दिज्ञानेन च घटादिप्रकारताज्ञानदशायां तादृशवैलक्षण्यापन्नाभ्याभिः [illegible] ते ये नघटादिनिर्विकल्पकानन्तरं ज्ञायमानेन तथाविधविषय
ताके । इतिरिक्तविषयताना ज्ञायते न [illegible] तत्तद्धर्मप्रकारता निरूपितविशेष्यतापन्नप्रकारकबुद्धित्वमेव तत्तद्धर्मप्रकारकधीजन्यतावच्छे
दकमस्तु किं वैलक्षण्यकल्पनया सर्वत्र घटत्वादिसाकारकज्ञाने घटत्वसाकारकज्ञानपूर्वकमेवानुमेकपदार्थविशेष्यकापरपदा
र्थप्रकारकशाब्दबोधोपि सर्वत्र वांतराभासार्थज्ञानपूर्वक एवास्ता । [illegible] अनुवादस्य तत्वमेव तज्जन्यतावच्छेदकं एवं ज्ञमहानसी
यत्वादिविशिष्टवह्नेः प्रागनुपस्थितावपि विशिष्टलाघवोपनीतमहानसीयत्वविशेषितवह्निविशेष्यकानुमिस्तु सादेरपि रामः
नस्त्राति रिति चेन्न । घटत्वादिसाकारक विशिष्टवैशिष्ट्यानवगाहिज्ञानपूर्वकं सर्वत्र घटत्वसाकारकज्ञानामिति नामनुज्ञानादिक्स्मा १२

येऽकृपोक्तौ वैलक्षण्यकल्पनापारद्बोधितत्वात् घटत्वादिप्रकारतानिरूपितविशेष्यतापन्ननिष्ठप्रकारतोपाधुटत्वादिष्टत्वत्वावि
शेषे लाघवमेतन्मते। ज्ञानकल्पनागौरवं फलमुखमिति चेत् अस्तु मा सर्वथा विषतापन्नौपकार्यतावच्छेदकाये त्वंपेतन्मते कार्य
तावच्छेदकं लघुविशेषणावच्छिन्नप्रकारताकल्पे तु एतन्मतापेक्षयापि कार्यतावच्छेदकलाघवमिति लमानिविशिष्टवैशि
ष्ट्यबोधे मत्युंनियमः अनवच्छिन्नविशेषणतावच्छेदकताकोऽवच्छिन्नविशेषणतावच्छेदकताकज्ञानजन्यानवच्छिन्नदंडत्वादिविशेषणता
वच्छेदकताकदंडीत्यादिबोधे स्वरूपतो दंडत्वादिप्रकारकज्ञानं हेतुः। अथ यथा ज्ञानमित्यादिना दंडत्वादिप्रकारकज्ञानत्वमात्रेण समा
दिज्ञानादंडीत्यादि विशिष्टवैशिष्ट्यबोधापत्तेः। न च स्वरूपतो दंडत्वादिप्रकारकबोधे स्वरूपतो दंडत्वादिविषयकज्ञानस्य हेतुतया
तादृशकारणाभावादेव नोक्तापत्तिरिति वाच्यं यत्र दंडत्वादिनिर्विकल्पकस्थलेऽप्यद्वारणात्। तिस्ते वं दंडत्वप्रकारकस्मरणं न दत्तं ता
दृशबोधापत्तेर्दुर्वारत्वात्। किंचिद्धर्मावच्छिन्नविशेषणतावच्छेदकताकदंडीत्यादिबोधे विशेषणतावच्छेदकतावच्छेदकप्रका
राविशेषणतावच्छेदकप्रकारकज्ञानं हेतुः यत्र दंडत्वादिना दंडादिप्रकारकज्ञानं दंडत्वादिना दंडादिसुरभिविशेष्यकज्ञानं न च दं

१३ तेन तत्रेदं इदमानित्याकारकविशिष्टवैशिष्ट्यबोधान्तरं इत्यानतत्रं च विशेषणतावच्छेदकीभूततत्त्वेदं ज्ञानविषयतामनिवेश्य इदंत्वादि
प्रकारकज्ञानिनिरूपितप्रकारताशालिज्ञानत्वेनैव हेतुत्वं तथा च इदंत्वादिना इदं [illegible] इत्यादिविषयक इदं रजतमिति
त्यादिविशिष्टवैशिष्ट्यबोधो जायते इति सामान्यलक्षणप्रत्यासत्तिमनंगीकुर्वतो नवीनाचार्याः। यत्र विशेषणतावच्छेदकं इदंत्वा
दिकमपि किंचित् धर्मावच्छिन्नं तत्र [illegible] शरीरविशिष्टत्रयोः [illegible] वैशिष्ट्यबोधे तद्धेतुविशेष्यतावच्छे
दकप्रकारकज्ञानीयो विशेषो व्यसेयः एवं विशिष्टवैशिष्ट्यबोधः क्वचित् विशेषणतावच्छेदकांशे निष्ठधर्मितावच्छेदकः यथा इदं
[illegible] इत्यादिरूपविशेषणतावच्छेदकस्य धर्मितावच्छेदकमुद्रया [illegible] क्वचित् तदंशे सधर्मितावच्छे
लरु दकः यथा [illegible] नानाधर्मावच्छिन्नविशेषणताकः रजतं इदं वा नित्यादि बोधः तत्र इदंत्वादिरूपविशेषणताव
च्छेदकस्य [illegible] धर्मितावच्छेदकमुद्रया [illegible] तत्र [illegible] ज्ञाने तद्धर्मधर्मितावच्छेदकीकृतविशेषणतावच्छे ए०
दकज्ञाने तद्धर्मधर्मितावच्छेदकविशेषणतावच्छेदकप्रकारकज्ञानं हेतुः। एवं च तत्र इदंत्वादिनिष्ठधर्मितावच्छेद १३

फरु

स्कं१ वाच्या१

केनाकारेणत्वादिप्रकारेणाहानेनेतिहेतुर्गौ जन्मतावच्छेदकं दंडत्वादिरूपधर्मितावच्छेदकाविशिष्टविशेषणतापन्नरक्तत्वादिवि
शिष्टवैशिष्ट्यबुद्धित्वं तत्र दंडत्वादिनिष्ठधर्मितावच्छेदकतानिरूपकरक्तत्वप्रकारतानिरूपितापारक्तत्वाद्यवच्छिन्नप्रतियोगि
ताकत्वावच्छिन्नसंसर्गतानिरूपकप्रकारतानवच्छिन्नत्वं पत्रपरस्य विशेषणतावच्छेदकभागानापन्नतुल्यकक्षारक्तत्वदंडत्वा म धु३
धविशिष्टदंडो रक्तवैशिष्ट्यभासते तत्र वारं दंडत्वादिधर्मितावच्छेदकतापन्नरक्तत्वादिविशिष्टस्य वैशिष्ट्यभासते तत्र व्यभिचारवारणा
य दंडत्वादिनिष्ठधर्मितावच्छेदकतानिरूपकत्वं रक्तत्वादिप्रकारताविशेषणमुपात्तं केवलविशेष्ये विशेषणमिति रीत्याज्ञाप
माने रक्तदंडवानित्यादिबोधेऽव्यभिचारवारणाय निरूक्तसंसर्गतानिरूपकत्वं रक्तत्वादिप्रकारतानिरूपितप्रकारताविशेषणमु
पात्तं एवमनुयोगितावच्छेदकांशे सधर्मितावच्छेदकविशिष्टानुयोगिकवैशिष्ट्यबोधे सधर्मितावच्छेदकानुयोगितावच्छेदक
प्रकारकत्वानस्येहेतुनाकलनीयाकेवलविशेष्ये विशेषणमित्यादिरीत्यापारक्तदंडवानित्यादिबोधे वृत्तविशिष्टय धा२
योगप्रकारताविशेषस्य विशिष्टवैशिष्ट्यबोधे स्वीकारपक्षे रक्तत्वादिप्रकारतानिरूपितं दंडत्वाद्यवच्छिन्नविशेष्यतावच्छिन्ना

१४ तद्धर्मिन्नावाप्यादेरत्वसाधारणप्रकारतानवच्छिन्नविशुद्धत्वं विशेषणतानवच्छेदकतादृशविषयताविशेष्यविशिष्टवैशिष्ट्यबोधीयस्य
त्वेत्वाद्यावस्मृप्यामपस्त्ततुदंत्वानिष्ठधर्मिनावच्छेदकतानिरूपकप्रकारतेपार्वच्छिन्नाप्यातद्भिन्नावाप्यातादृशविलक्षणाकत्वादिप्र
कारतानवच्छिन्नविशुद्धत्वमेवतन्मन्नावच्छेदकं वरत्वोद्देश्यैमपद्रसाधिवविशिष्टात्रुपेणिकवैशिष्ट्यबोधसाधारण्यमपिववि[illegible]नया
एवविशेषणतानावच्छेदकांशे तद्धर्मिनावच्छेदकविशिष्टवैशिष्ट्यबोधजनकतावच्छेदकगर्भेनिर्णयत्वस्थेवश्यतरनिरीक्षितेकारः
[illegible]नेदंताहेरत्वलादिरूपविशेषणतेदंहाधीनोरत्वेदवात्त्ववाप्तुरूपस्तिवोधः केवलविशेष्यविशेषणाभिभिन्नीत्वनाप्रतेनतु
त्वादिविशिष्टेदंत्वावच्छिन्नवैशिष्ट्यावगाहीतिनतदनुपपत्तिः अथ तद्धर्मविशिष्टप्रतियोगिकाभावबुद्धेः तद्धर्मविशि
ष्टवैशिष्ट्यावगाहित्वनियमात्कथमभावांशे केवलविशेष्यविशेषणभित्तीसाकत्वादिविशिष्टेदंत्वादिरूपप्रतियोगिनः
प्रकारतया भानं नवा भावबुद्धेः किंच तद्धर्मविशिष्टप्रतियोगिवैशिष्ट्यावगाहित्वमेवनियतं तत्रान्वानेमेवतादृशबुद्धेरैत्वादिवि
शिष्टवैशिष्ट्यावगाहितायाः सत्त्वात्तन्नतु प्रतियोगिविशेषणीभूतयावद्धर्मविशिष्टवैशिष्ट्यावगाहित्वमपितथाचतस्यार राम०

१४

कत्वादिविशिष्टहेत्वाद्यवच्छिन्नवैशिष्ट्यावगाहित्वविरहेऽपि न क्षतिरिति वाच्यं केवलविशेष्ये विशेषणमित्यादिरीत्यापि यत्किं
चिन्नं म विशिष्टप्रतियोगिनोऽभावांशे विशेषणत्वोपगमे दृष्टिसामान्याभाववत्त्वापत्त्युपलक्षणतया हेत्वादेः प्रतियोगिविशे
षणतयाभानापत्तेः तथा चाभावांशे हेतूपलक्षितहेत्ववच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वाभावाहि नोक्तरूपभाववाभिमतार्केरक
४ पतं॰ ज्ञानस्यापि हेत्वादिमत्साध्यविशिष्टबुद्धिप्रतिबन्धकत्वं हेतुत्वादिनिर्विकल्पकदशायामपि उक्तरूपेण नालीकसादि बुद्ध्यापत्तेश्च नि
वेशे तु विशेषणसंसर्गाहार्यभाविशिष्टसंस्कारे केवलविशेष्ये विशेषणमित्यादिरीत्या हेत्वादिविशिष्टस्य प्रतियोगिनोऽभावांशे वि
शेषणतयानभानेऽपि तु न प्रतियोगिविशेषणविशेष्यतावच्छेदकभावानापत्तेः हेत्वाद्युभयविशिष्टप्रतियोगिनिरूपि
तवैशिष्ट्यमेवाभावांशे भासते नातः शाब्दविशिष्टवैशिष्ट्यबोधस्यैव विशेषणतावच्छेदकांशे निरूपितावच्छेदकतया न तत्र विशेषणा
कुर नावच्छेदप्रकारकनिर्णयापत्तेरिति। नवैवं हेतोर्ज्ञानेत्यादिबाधनिर्णयदशायामपि उक्तरूपेण हेत्ववच्छिन्नसंशयापत्तिः समाधि न२
मितावच्छेदककज्ञानस्य वबाधादिप्रतिबन्धकतया निरुक्तसम कत्वादुक्तरूपेण हेत्वाद्युभयविशेषणविशिष्टहेत्वादिवैशिष्ट्यावगाहि

द्युत्ति वरुत्वादिरिति वाच्यं तथाविधधीसामग्र्यविशेषणविशिष्टदंडादिसंशयस्य बाधदशायामिष्टत्वात् तत्र वत्तुन त्वदंडत्वसामाना
धिकरण्येन रक्तत्वनिर्णयदशायामेव दंडत्वावच्छेदेन रक्तत्वनत्वसामा नाधिकरण्यमात्रेण वरक्तत्वाभाववत्त्वावगाहमानात्संशया
नदंडत्व सामानाधिकरण्येन रक्तत्वावगाहि रक्तदंडवानयं वेति विशिष्टसंशयानुत्पत्तेस्तथाविधनिर्णयस्य तादृशरक्तत्वाभाववकोटि
कसंशयाविरोधित्वात्तयोः कदा सत्त्वमपि हि दंडमेव वदंडत्वावच्छेदेन रक्तत्वाभाववकोटिकसंशयाधीनो रक्तदंडवान्नवा पुरुषइत्या
कारकसंशयोपि दुर्वारएव दंडत्वावच्छेदेन रक्तत्वावगाही विशेषणसंदेहाधीनस्तथाविधसंशयोपि तथैव संभवात् । दंडत्वावच्छेदेन
६८ रक्तत्वनिर्णये दंडत्वावच्छेदेन रक्तत्ववत्तानिर्णयस्यापि संभवात् दंडवान्पुरुषइत्येतादृशनिर्णयदशायां विशिष्टसंशयविरोधित्वावि
शेषदर्शनसमवधानसंभवात्त्रविशिष्टसंशयसंभवइति दंडत्वावच्छेदेन रक्तत्वनिर्णयविरोधीरक्तत्वसंशयलक्षणोसंघटेतेति वो
ध्यं तादृशविशिष्टसंशयेनोभयधर्मविशिष्टदंडादिवैशिष्ट्यभासमानेइति केवलरक्तत्वादिविशिष्टवैशिष्ट्यावगाहि रा०प०
त्वमेव तस्येति । न च सता तथा सति रक्तपटवान्पुरुषइत्यादि निर्णयदशायामप्यनुभूयमानस्य दंडधर्मिकरक्तत्वसंशा ५८

पाहितपुरुषधर्मिकरजतत्वविशिष्टवैशिष्ट्यसंशयस्यायलाभापत्तेः शुद्धरजतत्वावच्छिन्नप्रतियोगिकाभावकोटिकसंशये रजतप
दवगाहिनि सर्वत्र निर्णयस्याविरोधित्वान्नवे विशुद्धधूमे विशिष्टप्रतियोगिविशेषितनाभावलौकिकप्रत्यक्षस्यैव न तद्वैशिष्ट्यवैशि
ष्ट्यावगाहित्वनियमः प्रतियोगिवि[stain]षितनाभावभानेन तु विशिष्टवैशिष्ट्यबोधमर्यादानतिशेतेन इति तद्विशिष्टस्योपि लौकिक
प्रत्यक्षपदे एवं स्वंच विशेषणांशे हि हाहितविशिष्टांशे हि विशिष्टाभाव उपनीत एव भासते न तु तदंशे तस्य लौकिकत्वमुपेयते त
दंशे पानेन तत्साक्षात्कारित्वरूपेण तद्विशेषितनाभावावगाहिनो नैं तु तद्वैसायस्य केनाप्यनभ्युपगमात् अत एव तत्र केवलविशे २५
षे विशेषणमिति रीत्या रजतत्वादिविशिष्टप्रतियोग्यभावो भासते इति वदंति तदपि न शुद्ध्यनाद् दृश्यसंशये रजतत्वादेः प्रतियो
गांशे उपलक्षणतया भानोपगमेन सत्त्वशुद्धरजतत्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकत्वेनाभावावगाहितया शुद्धरजतत्वादिना दृश्या दिमत्ता
निर्णयप्रतिबध्यतापत्तेः रजतत्वादिवर्तदर्शनत्वादेः प्युपलक्षणतया भानोपगमे संशये रजतत्वमुपहषरजतसाधिवि[stain]पयाविनप्रतिबं
धकताया हि रजतत्वाद्युपलक्षितरजतत्वादिप्रतियोगिकत्वस्य तदंशे शुद्धपराभावादिसाधारणतया तादृशप्रतियोगित्वा

२६ वगाहिनिर्णयस्य तत्तादात्म्यावच्छेदकत्वाद्विशिष्टप्रतियोगिमत्तानिर्णायप्रतिबध्यत्वात् एवं प्रतियोगिकोटावनुपलक्षणाविषयाया द्विके
श्चिद्दभावीयधर्मेण भावेन भासमानेन तद्धूमादिहेतुत्वे चोपलक्षणतया पक्षधर्मत्वावगाहिनः पक्षधर्मसमानाधिकरणाभावप्रतियोगिता
नवच्छेदकं साध्यतावच्छेदकमिति साकारकस्य धूमसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वसामान्याभावावगाहिव्यापकताय व्या ३
परामर्शस्यानुमितिहेतुतासंभवात् यत्र पर्वते वह्निधूमसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वव्यापकीभूताभावः साध्यताव
च्छेदकेन गृहीतः अपि तु धूमसमानाधिकरणाभावप्रतियोगितावच्छेदकत्वाभावसामान्याभाववह्निः पक्षवृत्तिधूमव्यापकतावच्छेदक
त्वमेव तत्रानुमित्यनुपपत्तिः परं पक्षो न दोषो निरुक्तव्यापकताग्राहकपरामर्शहेतुतावादिमते निरुक्तसामान्यं गृह्णाति हेतुसाध्यतुल्ये स०
साधारणमेव समकः यथाविशिष्टवैशिष्ट्यबोधं प्रति विशेषणतावच्छेदकप्रकारकनिर्णयत्वेन हेतुता पारंपरेण न तन्मात्रेति संश
सी २ यानन्तरं ... साकारकविशिष्टवैशिष्ट्यावगाहिनः संशयानुत्पत्तिः नवतत्रविशेष्ये विशेषण राम०
मितिरिति ... कथामतिनिर्विकल्पकोपस्थिता ... त्वादिनाविशेषित २६

इदंत्वादिकं विषयीकृत्याहंकेदंज्ञानामीमांसाकारकस्मरणानुव्यवसा॰ प्रयोगसारूप्यप्रसंगादिसांशंकाप्युक्तौ देवनिरस्तौ पात्रे
ज्ञापि तुल्यकल्पतादृशविशेषणादुपविशिष्टवैशिष्ट्यावगाहित्वस्येव ज्ञानांशे स्वीकारणात् । केचित्तु । तादृशत्वस्य संबंधेनेदंत्वावच्छि
न्नविशेष्यकानीन्तत्प्रकारकज्ञानस्याहंत्वादिविशेषितेदमाद्यंशप्रकारताया निरूपितविशेष्यतासंबंधेनानुव्यवसायप्रत्तिहे
२८ तुकल्पनमावश्यकं अन्यथा यत्रेदंतोल्लेखेदंसाकारकस्य प्रत्यक्षात्मकविशेषणतावच्छेदकप्रकारकज्ञानेनेदंतावच्छेदकांशो रक्ते
त्वप्रकारकेदंरूसाकारकस्मरणं तदनंतरं वाहंके इदं स्मरणामीमांसाकारकस्मरणानुव्यवसायस्य प्रसंगात् एवं च केवलविशेष्ये वि
शेषणमितिरीत्या अहंत्वादिविशेषितेदंत्वादिविशेषणकज्ञानभानोपगमेपि अहंत्वादिनिर्विकल्पकस्थले रीत्यानतिप्रसंगा
भावः सांकर्येणानुव्यवसायादिधर्मिकाहंत्वादिप्रकारकज्ञानस्याहंत्वादिविशेषितेदंत्वादिविषयकत्वेनानानुव्यवसायः धर्मिणो
विशेषणवत्तया अनुव्यवसायेन च प्रत्यक्षात्मा प्रयस्य तन्नोपात्तस्यानुपपत्तेरितिवाहंत्वेनेदंरसंदेहीत्याकारकज्ञानांशे प्रकारतासं २३
बंधेनाहंत्वप्रकारकत्वव्यवसायरूपेणानुव्यवसायपरमिप्रायः । अन्यथा अहंत्वाभिमतिसादिविशिष्टवैशिष्ट्यावगाहित्वं त्वावच्छिन्नधर्मि

१२ कत्वादिप्रकारकज्ञानत्वेनैव हेतुतास्तु किं गुरुशरीरनिर्णायत्वनिवेशनेनेदं हेरुक्तोनवेति संशयापादनं तरंरक्त त्वविशिष्टदं वैशि
ष्ट्यावगाहिज्ञानानुत्पादस्य विवादग्रस्तत्वात् तदप्रतिबंधेन संशयसाधारणज्ञानस्य विशिष्टवैशिष्ट्यबोधहेतुत्ववादिनां अप्रामाण्यश
ङ्कास्कंदितज्ञानादपि विशिष्टवैशिष्ट्यबोधोत्पादः स्वीकारणीयः अप्रामाण्यशंकास्कंदितज्ञानस्य संशयसमशीलतया निर्णा
यकार्यप्रसवसमर्थत्वात् अन्यतोऽप्रामाण्यनिर्णायत्वावच्छिन्नाभावविशिष्टविशेषणतावच्छेदकप्रकारकज्ञानत्वेन हेतुतोप
गतं चेति विशेषणतावच्छेदकप्रकारकज्ञानापेक्षया गुरुशरीरस्यैतद्दीयाप्रामाण्यनिर्णायस्य निवेशनीयतया गौरवं निर्णायमा
त्रस्य हेतुतावादिनां तु अप्रामाण्यशंकास्कंदितज्ञानादपि निर्णायफलानुदयापत्तेः अप्रामाण्यज्ञानत्वावच्छिन्नाभावस्य
जनकत्वावच्छेदकत्वे लाघवेन वचनस्य तोऽप्रामाण्यनिश्चयत्वावच्छिन्नाभावस्यैवास्तु स्वतंत्रघटितत्वेनैव जनकतावच्छेदकत्वमु
चितत्वं इति नाप्रामाण्यज्ञानीयनिश्चयत्वनिवेशः इति वाच्यं अभावस्य तन्त्रघटितत्वेन जनकतावच्छेदकतायाः क्षिप्त
२१ विरुद्धत्वात् तथा सति अप्रामाण्यनिश्चयस्य घटाद्यमतात्वावच्छिन्नप्रतियोगिताकाभावस्य कारणभावस्यापि तन्त्रघटितत्वे राम १ १२

ननिवेशे विनिगमनाविरहश्च संगच्छत एवं विशिष्टवैशिष्ट्यबोधं प्रति निर्णयत्वेन हेतुत्वोक्तेर्दंडवान्निसादिर्विशिष्टवैशिष्ट्याव
गाहिप्रत्यक्षं प्रति तादृशप्रत्यक्षेच्छाविरहविशिष्टापादकत्वाभावादिसाध्यकत्वं तादृशपक्षकानुमितिसामग्र्यास्तथाविधानुमित्सा
सि३ दिकं प्रति तथाविधानुमितीच्छाविरहविशिष्टतथाविधवैशिष्ट्यावगाहिप्रत्यक्षेच्छाविशिष्टप्रत्यक्षसामग्र्याः प्रतिबंधकत्वा
कल्पनेन लाघवेन तथाविधविशिष्टवैशिष्ट्यबोधजनकनिर्णयस्य विपरीतनिर्णयविषयतादृशानुमित्यादिः प्रतिबंधकतया
तादृशसामग्र्याः संवलनस्य वा संभवात् संशयसाधारण्यानस्य हेतुतामते च संशयघटितविशिष्टवैशिष्ट्यबोधजनकसाम
ग्र्याः सह तादृशानुमित्सादिसामग्र्याः संवलनेऽसंभवतीति तादृशप्रतिबंधकताकल्पनमावश्यकमेवेति गौरवं केचित्तु
स्तुत्वा दंडवान्पुरुष इत्याकारकविशेषणधर्मिकसंशयोऽनुभवविरुद्धः सर्वत्र संशयधर्मितावच्छेदके विशेष्यतयैवानुभवात्
एवं च संशयविरोधितत्पादविशिष्टवैशिष्ट्यावगाहिनिश्चयत्वानादृशसंशयापत्त्या संभवेऽपि कृतत्वनरदृभावादीनां तत्तद्व्यवच्छित्ति
दृशायां विशेष्ये विशेषणानिश्चित्यानादृशसंशयापत्तिरस्यैवेति विशेष्ये विशेषणानिश्चित्या कृतत्वविशिष्टदंडादि

१८ प्रकारकत्वेपीदं द्विधर्मिकरजतत्वादिसंशयस्य प्रतिबंधकत्वंस्वीकरणीयं तदभावस्य कार्यसहभावेन हेतुत्वात्पूर्वक्षणे तस्य
त्वेपि कार्यकालेऽसत्त्वात्तथाविधसंशयापत्तेः इत्थंचतादृशप्रतिबध्यतावच्छेदकाक्रांतत्वादिप्रकारतानिरूपितेदंत्वा
वच्छिन्नविशेष्यतापन्ननिष्ठप्रकारताशालित्वस्योक्तेदंत्वावच्छिन्नादिविशिष्टवैशिष्ट्यबोधसाधारणतया संशयानंतरंजे या
प५ विधविशिष्टवैशिष्ट्यबोधा संभवात्तज्जनकतावच्छेदके निर्णयत्वस्य निवेशेपि न क्षतिः अथ पत्र इदं रजतं न वा इति संश
यानंतरं द्वितीयक्षणे इदं रजतत्वाकारकस्मरणात्मकनिश्चयस्य द्वितीयक्षणे इदं रजतं वा इति निर्ज्ञानोपपत्तये विशिष्टवैशिष्ट्यान
वगाहित्वमेव प्रविष्टविशेषणीयं तादृशप्रतिबध्यतावच्छेदककोटाविति कथं तादृशसंशयप्रतिबध्यतावच्छेदकस्य विशिष्टवैशि
ष्ट्यबोधसाधारण्येन विशिष्टवैशिष्ट्यानवगाहित्वस्य संशयाभावजन्यतावच्छेदकत्वे विशिष्टवैशिष्ट्यबोधोत्पत्तिदशायां
संशयाभावस्य कारणवशाद्विशिष्टवैशिष्ट्यानवगाहिज्ञानत्वावच्छिन्नापत्तेः। संशयप्रतिबंधकतायां निश्चयमुक्तेकोन्वी रामः
कृतेऽवदर्शितमस्तु लोकेदं रजतं वा न वेति ज्ञानोत्पाद इति वाच्यं संशयप्रतिबंधकतायां निर्णयस्योत्तेजकत्वे निश्चयाभाववि १८

शिष्टसंशयस्यैव प्रतिबंधकत्वे विनिगमकविरहेणाप्रतिबंधकतावाङ्कल्यस्याप्यवच्छेदकगौरवस्य च प्रसंगात् संशयप्रतिबध्य
तावच्छेदके विशिष्टवैशिष्ट्यानवगाहित्वनिवेशनस्य तत्त्वावच्छिन्नप्रतिनिर्णयत्वेन च प्रतिबंधकत्वस्य च लौकिकत्वं न तु तो विशि
ष्टवैशिष्ट्यानवगाहित्वं न संशयप्रतिबध्यतावच्छेदककुक्षौ ते किन्तु लौकिकत्वविशिष्टप्रतियोगित्वानवच्छिन्नसंसर्गतानिरूपको
भूताया कत्वप्रकारतानिरूपितद्वयावच्छिन्नविशेष्यताप्रकारतानवच्छिन्नत्वमेव संशयानंतरोत्पन्ननिश्चयपाहितीयप्रागो
३५ स्वत्वरकं इदं वा निनिबोधे च न तथाविधद्वप्रकारतानिवेशनमनुपपत्तिः संशयप्रमकालीनविशिष्टवैशिष्ट्यबोधे नरकत्वादिवि
शिष्टप्रतियोगिकत्वावच्छिन्नान्तरानवच्छिन्नाच संयोगनिष्ठसंसर्गतालौकिकविषयतेति द्विविधसांसर्गिकविषयतापाविरहदूत्वेमानाभा
वात् विशिष्टवैशिष्ट्यबोधे विशेषणीयप्रकारतायाविशेषणांतरविशिष्टतत्तद्विशेषणपर्यामतयाविशेषणांतरावच्छिन्नते
याव्यावैलक्षण्यमतो नरकत्वादिनिरूपितविशेष्यतयावच्छिन्नातद्भिन्ना वा सत्वत्वानवच्छिन्नावा पात्रकारता संशयप्रतिब
ध्यतावच्छेदके निवेशनीया न तु तत्तद्विशेषणसंसर्गताविशेषनिरूपकत्वमपि संशयानुत्तरबोधे वह्निविधप्रकारतालौकिकपते

१९ ऽविरोधात्तथा च निरुक्तसंशयाभाववज्जमतावच्छेदकावच्छिन्नो सन्निकर्षत्वदृष्टैवेति न दोष इति चेन्न संशयानंतरमनिश्चयोपेसन्निकृष्टेन
द्वितीयक्षणे संशयविनाशेन तृतीयक्षणस्य वाक्येदं रजतमिति बोधः स्वीक्रियते तृतीये कार्यत्वापेक्षत्तिविरहान्न तथा च विशिष्टवैशि
ष्ट्यबोधत्वव्यापकस्य रजतत्वप्रकारतानिरूपितरजतत्वावच्छिन्नप्रकारताशालिज्ञानत्वस्यैव संशयप्रतिबध्यतावच्छेदकत्वसंभवात्सं
शयप्रतिबंधकतायामप्रामाण्याभावो न निवेशनीयः अप्रामाण्यसंशयास्कंदितसंशयस्थले येनादृशसंशयनाशानंतरमेव रजत
इदं रजतमिति निर्विवादोपगमात् तत्त्वतोऽप्रामाण्यग्रहदशायां न रजतत्वप्रकारकं इदं रजतमिति साकारकज्ञानापत्तिः न वा रजतत्वाभाववति अप्रामाण्य
ग्रहात् रजतमिति न संशयात् इदं रजतमित्यादिविशिष्टवैशि[illegible]ष्ट्यबोधानुपपत्तिः यत्तु संशयस्य विरोधिविशेषणाभिनिरीक्षाबोध
रजतत्वप्रकारक इदं रजतत्वावच्छिन्नविशेष्यकज्ञानत्वेनैव प्रतिबंधकता न तु रजतत्ववदभावोभयप्रकारक इदं रजतत्वावच्छिन्नविशेष्य
कज्ञानत्वरूपसंशयत्वेन इदं रजतत्वावच्छिन्नविशेष्यकरजतत्वाभावप्रकारकज्ञानत्वेन वा गौरवात् तथा च विशिष्टवैशिष्ट्यबोधस्या राम०
वृत्तिधर्मो वरूपवाच्यः प्रतिबध्यतावच्छेदकः अन्यथा विशिष्टवैशिष्ट्यबोधविलयप्रसंगात् इति तदसत् रजतत्वप्रकारक १९

४ न्निरुद्धेः संशयस्य दंडत्वावच्छिन्नधर्मिकरक्तत्वाभावप्रकारकज्ञानत्वेनैव प्रतिबंधकत्वोपगमात् तादृशसामग्रीकालेतथाविधज्ञानत्वाव ४

त्वेनप्रतिबंधकत्वेरक्तदंडवानित्येतादृशज्ञानोत्पत्तिकालेतदवच्छिन्नाभावाभावत्वेनतदभावस्यकार्यसहभावेनहेतुत्वासंभवात्।
क्तारक्तदंडवानित्येतादृशज्ञानस्यदुर्वारत्वात्। अथरक्तारक्तदंडवानित्येतादृशज्ञानानुत्पादस्यापिवारयितुमत्रतथासंशयप्रतिबंधकत्व
मेवास्त्विति चेन्न। दंडोरक्तोनवेतिसंशयस्यरक्तदंडवानित्येतादृशज्ञानप्रतिबंधकत्वेदंडपक्षकरक्तत्वाभावहेतुकानुमितिरक्तत्वाभा
वविशिष्टदंडपक्षकानुमितिसामग्र्यारक्तदंडवानित्यादिलौकिकप्रत्यक्षप्रतिबंधकत्वाकल्पनानौचित्याल्लाघवादेवतदवच्छिन्नसत्तायाआ
वश्यकत्वात्तत्प्रतिबंधकताकल्पनेतादृशसामग्रीप्रतिबंधकतायामप्रामाण्यफलत्वान्नैवचभिन्नविषयादिजन्मदंडोनरक्तदंडसाक्षात्कारकनि ५५
र्णायकज्ञानंतत्रतत्रांशेएवरक्तत्वांशेलौकिकमपिरक्तदंडवानितिज्ञानंसलौकिकमतेरन्नोनोक्तरूपेणप्रतिबंधकतानुपपत्तिरितिवदं
तिचेन्नयेनरक्तदंडवानित्येतादृशज्ञानंप्रतिउक्तसंशयस्यप्रतिबंधकत्वेभिन्नविषयकानुमित्यादिकंप्रतितादृशसंदेहविशिष्टप्रस
क्षसामग्रीप्रतिबंधकतायांतथाविधसंशयाभावनिवेशाधिक्यमात्रंगौरवं। तादृशसंशयस्यांशेतुबाधसाधारणरूपेणाभावानिवेश
दंडोनरक्तइत्येतादृशबाधाभावस्यतत्रापिनिवेशाल्लाघवंइतितुनसंभवत्लौकिकरक्तत्वाकालेबाधसत्त्वेपिप्रत्यक्षाहार्यप्रसक्तोपसंसारस्थावि

४ रणेसाध्याभावसंशयायोगादिति रक्तारक्तदेतवानिनिवेषवारणायसंशयप्रतिबंधकत्वमप्युक्तमेव यदिसरक्तारक्तदेतवानित्यादिबोधका ४

१० शिष्टप्रसक्तसामग्रीप्रतिबंधकतायांबाधाभावस्यमप्राप्यनिवेशनीयत्वात्परिहितबाधत्ववृत्तिविषसंशयेपि इच्छायामुक्तजनकत्वसंगीत्किंप्रते
नेदृक्छाकालीनसंशयादिविशिष्टवैशिष्ट्यबोधापत्तिरिति तत्त्रितयत्वेन हेतुत्वमावश्यकमेव एवमितरांशे विशेषणतापन्नस्यापि संशय
धर्मितयाभानेभवत्येवानध्यापत्तेः साध्यसंदेहदृष्टान्तायामनुमित्सुप्रयुक्तं नापसंशयसाधारणाभिवाज्ञानप्रतिबंधकतायांमाना
ग०१ ध्याभावांशेनिष्प्रपत्तनिवेशनस्यासंभवापत्तेः। यन्मिवारत्नात्तस्याधेयत्वांशेविशेषणतापत्तेः धिकेरणाप्रमाभूत्संशयः प्रतिबंधकः
नेहाप्युक्तसामग्रीप्रतिबंधकत्वाकल्पनप्रयुक्तलाघवानुरोधेनसंशयस्यप्रतिबंधकत्वमेव। यद्वोक्तसंशयप्रतिबंधकतामनेर लंकयु
छाविशिष्टरक्तहेतवानिसाद्दिप्रसक्तसामग्रीप्रतिबंधकतायांसंशयाभावनिवेशाधिकानेगौरवमितितदप्यकिंचित्कर।सिद्धा
भाववाधाभावतदभावव्याप्यवत्ताज्ञानाभावादिरूपवत्तरकारणघटितेत्यनुमितिसामग्र्यारक्तदेतवानिस्पेताहृशप्रसक्त
प्रतिबंधकत्वाधिकमापेक्ष्यारक्छाविशिष्टताहृशप्रसक्तसामग्र्यासंशयाभावनिवेशस्यैवोचितत्वादितिविभाव्य नेनहाप्यमाणा रामं०
दिकयानीद्दिपधर्मविशिष्टविशेषणकबोधेताहृशसंशयस्यप्रतिबंधकत्वेनियुक्तिकमेवविशेषणधर्मकताहृशधर्मभाव १०

फर

निर

प्रकारकज्ञाननियमात्तु भित्तिसामग्रीकालेनादृशधर्मविशिष्टवैशिष्ट्यावगाहिज्ञानप्रतिबंधकवाधसत्त्वाप्यावश्यकत्वान्नः
ननु एवं तथाविधप्रसक्तेवाररणे संभवा नैकेनापि तादृशसामग्रीप्रतिबंधकताः कल्पनानतच्चेतीदृशधर्मप्रकारकं लौकिकप्रत्यक्षं नसंभव
लेवाघे नभिन्नेदृशादिज्ञानतदभावप्रकारकज्ञानघटितोक्तसामग्रीकालेन ज्ञायान्त्रिः स्यादिति तादृशसंछली घविशिष्टवैशिष्ट्यबोधे निश्चि
यत्वेन हेतुत्वम्यावश्यकमेवतथा च नैवाघा तु भित्तिलज्ञाणास्य विशिष्टवैशिष्ट्यबोधानिश्चायि शंकादिर्विकृतः संगच्छते न चैवमप्यापि नि
विशिष्टश्यामादिविशेषणककबोधे श्यामादिधर्मिकश्यामादिसंशयस्य तद्धर्मकतदभावप्रकारकज्ञानत्वेन प्रतिबंधकत्वेनाप्यभावप्र
कारकश्यामादिविशेष्यकशाब्दबोधसामग्र्यास्तादृशसंशयप्रतिबंधकत्वाकल्पनेनलाघवं तादृशशाब्दसामग्रीकालेनादृशाभाव
प्रकारकतद्विशेष्यकज्ञानस्य योग्यताज्ञानस्यावश्यकत्वात् भवतां तत्तादृशसामग्रीप्रतिबंधकत्वकल्पनेत न मावश्यकं च संशयास
श्यात्मकयोग्यताज्ञानघटिततादृशशाब्दसामग्रीकालेन तथाविधप्रसत्त्वसंदुर्वारत्वादिति वाच्यं॰ शाब्दबोधं प्रतियोग्यताज्ञानहे
तुतायां निर्युक्तिकत्वात्तादृशशाब्दसामग्रीप्रतिबंधकतायामतद्वयवावश्यकत्वात् योग्यताज्ञानहेतुतामतेनुरुद्धत्वादिति

२१ शेषितइंगादिविशेषणकबोधे रक्तत्वादिसंशयस्य न प्रतिबंधकत्वं खले कपोतन्यायेन तादृशशाब्दबोधे इंगे रक्तो नेवेति यो
ग्यतासंशयस्य हेतुत्वात् प्रसक्तत्वस्य प्रतिबध्यतावच्छेदकत्वे कार्यसहभावेन न तस्य विबंधकत्वसंभवः रक्तत्वो संशयाका
रतद्धि शेषितइंगादिसंशयस्य योग्यताज्ञानविधया तादृशशाब्दबोधहेतुतायाश्चावश्यकत्वात् इंगे रक्तत्वनिर्णयस्य प्राक्सत्त्वे
पि तादृशशाब्दबोधस्य सर्वानुभवसिद्धत्वान्नानवद्ये तो रक्तो न वा पुरुषो इंगे इभिवेत्तिसंशयस्य समूहालंबनेकसंशयत्वान्तादृशशा
ब्दबोधोभविष्यतीति वाच्यम् रक्तत्वाभाववानिस्यादिनिश्चयकाले तथाविधसंशयस्याक्षेपेदं इः पुरुषो इंगे इति निर्णयस्य च संभ
वेन तदानीं तादृशशाब्दबोधप्रसंगवारणाय तत्र पुरुषविशेषणतापन्न इंगे इंशे रक्तत्वादिप्रकारकस्य समूहालंबनविलक्षणयो
ग्यताज्ञानस्य हेतुतायाश्चावश्यकत्वात् नक्षत्र नत्सुः इंइत्वमृमत्वा यदवच्छिन्नधर्मिकरक्तत्वाभावादिव्याप्यभावादिप्रकारकज्ञान
निषुतानुमितिशाब्दबोधसामग्रीकाले रक्तत्वव्याप्यादिविशिष्टद्रव्यत्वावच्छिन्नविशेषणकप्रसक्तवारणाय तत्र तादृशसा राम०
मग्रीणां प्रतिबंधकेतायाः सर्वैर्विकल्पनीयतया तेन प्रतिबध्यतावच्छेदककोटौ रक्तत्वव्याप्यादिधर्मितावच्छेदकधर्मानविच्छे २१

श्यसामग्र्यास्ततः प्रतिबध्यप्रतिबंधकभावकल्पनेनोपपत्तेः एतेनैतद्दृश्यतां तद्दिमाप्य प्रत्यक्षत्वानिरुक्ताद्दिप्रत्यक्षहेतोतादृशसामग्रीप्रतिबंध
कताधिकमस्माकमपि ना नच रूपत्वविशिष्टरूपत्वावच्छिन्नप्रकारताकप्रत्यक्षत्वापत्तिमिसेनातृशेच्छाकाले ऽसत्वात्तादृशप्रत्य
क्षसामग्र्यास्तु रूपसामग्रीकाले रूपं दृश्यतां निसादृश्यप्रत्यक्षत्वावाण्यायरिष्ठाविशेषावृत्तिविशिष्ट्योतैक्षकीकृप्रत्यक्षत्वरूपत्वादिहेतुपधर्मि
तावच्छेदकभेदेनाभिन्नानेनप्रतिबंधकताकल्पनमावश्यकमिति वाच्यं रूपसामग्रीविशिष्टस्यीपप्रत्यक्षहेतुनिरुक्तविशेष्यतानिरूपि
तायाः रूपत्वप्रकारतानिरूपितत्वावच्छिन्नप्रकारतानिरूपितावच्छिन्नत्वनिष्ठावच्छेदकतावच्छेदकत्वरूपद्रव्यत्वादिनिष्ठसंबंधा
वच्छिन्नप्रतियोगितावच्छेदकाभावस्य रूपत्वधर्मितावच्छेदकधर्मनिष्ठप्रत्यासत्त्या रूपत्वविशिष्टप्रकारकबोधप्रतितादृशधर्मो न विशि
शेष्यानिवेशे प्रतिबंधकताकल्पनानुपपत्तेर्मामहिरूप शेष्यविशेषणमिति नीस्रावबोधं प्रति मशयः प्रतिबंधकः तथापि रूप
दृश्यतां निस्सादृश्यबोधं प्रति रूपत्वावच्छिन्नविशेष्यतानिरूपिता रूपत्वाद्यभावप्रकारताशालिज्ञानत्वेन रूपं रूपत्वेनेति संशय
स्य प्रतिबंधकताकल्पनेनादृश रूपत्वाभावप्रकारताशून्यत्वाधिकरूपत्वप्रकारताशालिज्ञानत्वस्य निरुक्तोपपत्तेर्न हेतुत्वेनादृ

२२ प्रकारता मूर्त्तत्वतादृशप्रकारताशालित्वज्ञानत्वानां त्रयाणां विशेषणविशेष्यभावे विनिगमकाविरहेण षट्कारणताक
ल्पनापत्तेः। अस्मन्मते च मूर्त्तत्वाभावप्रकारताशालित्वज्ञानत्वयोर्विशेष्यविशेषणभावे विनिगमनाविरहेणासंशयाभावस्य कारण
ताद्वयं मूर्त्तत्वप्रकारताशालित्वज्ञानत्वयोस्तथात्वे विनिगमनाविरहात् द्वयोः। कं इत्येतादृशज्ञानस्य कारणतायां तादृक्पक्षिति चतुष्टयमात्र
कल्पनात्। अथ मूर्त्तत्वाभावप्रकारकज्ञानस्यात्मनिष्ठप्रमासंसर्गाभिसंबंधकत्वे कार्यमूर्त्तस्थले स्कंधेऽविच्छेदात्मनि शरीरानवच्छे
देऽनवच्छेदे क्लोनवेतिसंशयप्रसक्त्वे शरीरानवच्छेदे नाक्केंरुबाधितेति बाधे सत्यव्यभिचार इति मन्न शरीरनिष्ठगरसामान्यतयात्वेवपाद्युर
प्रदेशस्थलेन तच्छरीरावच्छेदे नाभिभावसंशयसत्वेऽपि तदवच्छेदे नाभिभावकस्यात्मनिष्ठविशिष्टवैशिष्ट्यबोधसामान्यभि
द्यादिति तच्छरीरावच्छिन्नत्वनिवेशात्मनिष्ठप्रत्यासत्त्या तत्स्य प्रतिबंधकतावाच्येति अत्र नतशरीरमेहेतप्रतिबंधकतापेक्षाऽहंकारेस्वम।
न्मते सममवायावच्छेदकत्वघटितसामानाधिकरण्यप्रत्यासत्त्या अभावप्रकारकज्ञानहेतुतायामहंभावप्रकारताश्रमत्व एम॰
निवेशात् विनिगमनाविरहेणास्य कतिपयप्रकारतानातु हेतुवादवत्यानपापान्तविशेषणतावच्छेदकप्रकारकज्ञानहेतुता २२

पंशरीरविशेषावच्छिन्नत्वानिवेशेपत्रकापमूर्त्तत्ववत्त्वात्मनिष्ठकशरीरावच्छेदेनताद्दशज्ञानसत्त्वेनदीपात्मशरीरावच्छेदेना।
भिमावकांतेरेनाद्दशज्ञानसत्त्वेचलाद्दशशरीरावच्छेदेनतत्तदात्मनिविशिष्टवैशिष्ट्यबोधापत्तेः मागुक्तदिशावारणसंभवेनतत्र
तद्दनिवेशादितिकेचन्मतंसंशयप्रतिबंधकतापंशरीरविशेषावच्छिन्नत्वनिवेशान्नमेदेदेनतदभेदः नच्छाप्येतन्मतापेक्षयापसंश
यभेदस्यकारणतावच्छेदकत्वमतेऽकंददवावाकेददवस्तुतष्टानुरक्तेदंतिमतमूतलदसाधनेनविधविशिष्टवैशिष्ट्यहेतुता
वच्छेदककोटौतत्वाद्यभावप्रकारकेकोविधसंशयभेदस्यनिवेशनीयतयाभवन्मतेगौरवांकेददवस्तुतष्टवानिस्यादित्तोधजन
कज्ञानावांतरनिवेशोक्तत्वाशेषसंशयात्मकहदाद्यशेनिर्णयात्मकाक्तत्वविशिष्टदराहिप्रकारा।केचित्तुनापद्येतयाविधविशिष्टवैशि
ष्ट्यबोधापत्तेः।विशेषणतावच्छेदकतावच्छेदकाधंशेपिनिर्णयात्मकादेवावच्छिन्नविशेषणतावच्छेदकनाकविशिष्टवैशिष्ट्य
बोधोसस्मातेमहाप्रत्येपोगानचात्रएवानुमितिजनकतापामिववह्निव्याप्यधूमवत्सवंतवानिस्यादिविशिष्टवैशिष्ट्यबोधज
नकतापामपिव्याप्संबंधेनिरूपत्वनिवेशान्नानुमितिलक्षणातिव्याप्तिशंकिनाहीथितिकारणतावच्छेदकत्वप्रकाराकेनिर्णयपज

२३ मणावच्छेदकीभूतत्वप्रकारकं इदं वा निष्ठत्वादृश्यबोधनिरूपकत्वविशिष्टवैशिष्ट्यावगाहित्वस्य इदं रजतं सुरभि वा निसर्गादिबोधत्वव्या
पकत्वे विपत्तेः प्रकारत्वांशे संशयात्मकाकारा इदं रजतं वा सुरभि वा इत्यादिज्ञाने इदं रजतं इदं रजतं इति स्मरणात्मके निश्चयपक्षे तथाविधबोध
धर्मिः। अस्मन्मते तु तथाविधसकलबोधसाधारणप्रकारत्वविशिष्टं इदं वैशिष्ट्यावगाहिज्ञानत्वावच्छिन्नं प्रति तथाविधसंशयप्रे
कप्रतिबध्यप्रतिबंधकभावे वैबोधविगिति। इदं रजतं वा सुरभि वा निसर्गादिबोधप्रकारत्वविशिष्टइदं वैशिष्ट्यावगाहिज्ञानत्वेनेदं तु
ताप्रकारत्वांशे संशयात्मकज्ञानस्य तादृक्प्रकारत्वविशिष्टइदंतादिवैशिष्ट्यावगाहित्वमिति तत्र तत्संशयो निश्चयपक्षवैशिष्ट्यानेकसाधारणोऽति
तुवक्तव्ये संशयस्याप्रतिबंधकतामते इदं रजतादि निरस्यमानं इदं ज्ञानत्वात् इदं प्रकारत्वाभावावगाहिनो प्रकारत्वांशे संशयात्मकइदं
ज्ञानस्य प्रकारत्वविशिष्टइदंतादिवैशिष्ट्यावगाहित्वे बाधकाभावात्तत्र तु तत्तुकापक्षे इदं प्रकारत्वेनेष्टत्वात्मिन्नात्मनि एकशाखाव
च्छेदेन संशयसत्त्वे शरीरावच्छेदेन बोधो सत्ताविषयमाणाभावात्शरीरावशेषावच्छित्रत्वमनेन वर्णो स्वात्मनिष्ठसा
समानसंशयस्याप्रतिबंधकत्वकल्पनीयमिति नसंशयस्य प्रतिबंधकतामतेऽप्रकारो वा वकाशइति नदृष्यन्तकं प्रति स्था०
२३

शिष्टवैशिष्ट्यबोधं प्रति संशयस्य प्रतिबंधकत्वेपि भ्रमविषयकानुमित्यादिकं प्रति विशिष्टवैशिष्ट्यबोधात्मकपक्षतावच्छेदकविशि
ष्टज्ञानादृशसंशयस्य तत्सामग्र्याः प्रतिबंधकतायां विशेषणतावच्छेदकाभावप्रकारकत्वानामावश्यकनिवेशेनोपस्थापत्या तस्य कारणा
तोरोक्कयासमं विशेष्यविशेषणभावे विनिगमनाविरहेण प्रतिबंधकताबाहुल्यप्रसंगात् तन्निष्ठप्रत्वेन हेतुतामाने तस्य का
रकज्ञाने विशेषणतया निविष्टस्य तदभावप्रकारकत्वस्यापि तत्र विशेषणतया निवेशासंभवान्न संशयप्रतिबंधकतामते।
निर्णायकत्वावच्छिन्नस्य सामग्र्याः प्रतिबंधकतायां निवेशे संशयानंतरं निश्चयपदोत्तीयपक्षेणोत्पन्नमिति ह्यनुमित्यादेरनुपपत्तिः। न
च संशयनिर्णयोपेक्षानां युगपदवस्थानासंभवेन संशयदशायां मिथ्याविशिष्टवैशिष्ट्यावगाहितावच्छेदकप्रकारकनिर्णयासंभव
धानमेव न संभवति इति नेयमनुपपत्तिः। स्वोपेक्षात्वेऽपि क्षणत्रयावस्थायित्वमते स्वोपेक्षानुत्पत्तौ पक्षेण तत्समानाधिका
रणविशेषणगुणतानुत्पत्तेः। संशयस्यापेक्षणबुद्धित्वेपि च त्रयाणामपि युगपदवस्थानस्य दुरुपपादत्वमिति विवाच्छज्ञाने छ्योर्यु
गपदनुसारस्य नवीनोक्तानुपगमान् निर्णयापेक्षयोर्युगपदनुसारस्थलेप्यवता दृशानुपपत्तिसत्वात् तत्र संशयप्रतिबंधकतामते

२५ हेतुत्वसामानाधिकरण्येनाक्रान्त्वावगाहिनि विशिष्टवैशिष्ट्यबोधे हेतुत्वसामानाधिकरण्येनाक्रान्त्वाभावावगाहित्वमक्तेन
प्रतिबंधकत्वे सामानाधिकरण्यमात्रेण कोटिद्वयावगाहिनि लोपात्तादृशविशिष्टवैशिष्ट्यबोधानुपपत्तिः हेतुत्वावच्छेदेनत
द्ववगाहिज्ञानत्वेन प्रतिबंधकत्वे हेतुत्वसामानाधिकरण्येनाक्रान्त्वाभाववत्त्वावच्छेदेनाक्रान्त्वमवगाह्य नान्तेशयाद्वयित्त्या
विधविशिष्टवैशिष्ट्यबोधापत्तेः क्रान्त्वांशे हेतुत्वसामानाधिकरण्यमात्रावगाहिविशिष्टवैशिष्ट्यबोधे तादृशज्ञानत्वेन हे
तुत्वेफलीभूतज्ञाने हेतुत्वावच्छेदेनाक्रान्त्वाभावप्रतिबंधकस्यापर्वाहतत्वात् हेतुत्वावच्छेदेनाक्रान्त्वनिश्चयानन्तरं क्रान्त्वे हेतुत्वसामा
नाधिकरण्यमात्रावगाहिविशिष्टवैशिष्ट्यबोधानुपपत्तिः सा तत्कालेनेनेतादृशापत्तिवारणसंभवात्त्र समस्ते तत्वावच्छि
न्नप्रतिबध्यतानिरूपितप्रतिबंधकतावच्छेदककोटिनिवेश्यकालान्नमत्वविशिष्टज्ञाननिरूपकत्वसंबंधेन क्रान्त्वप्रकारतानावच्छिन्ना
न्तत्वरूपतिरोपत्वस्य दर्शितनिरोपसाधारण्यस्य दर्शितसंशयसाधारणत्वसंपादकताव्वच्छेदकत्वोपगमानुपपत्तिरेषो ग्रन्थ० ०
वीसपिवहेतिचत्रच्चानुहेतुसामान्यादि विशिष्टवैशिष्ट्यावगाहित्वेभवकारणतावच्छेदककोटौ ज्ञानत्वनिवेशानंतथाव २५

प्रसंगात् विशेष्यतानवच्छेदकप्रकारकस्य ज्ञानस्योपगमेव वैशिष्ट्ये शिष्टस्य ज्ञानात्मकतादृशबोधः स्वीकरणीयः विशिष्टविष
योपहि तत्कृतिसाध्यताका । एवं च नियमतो विशिष्टविषयस्य ज्ञानं कस्यचित्स्वीकार्य्याव्याख्यानं तद्विषयस्य कृतिसाध्यतानिविशेषव
वकारणतानवच्छेदकतयाऽप्युपगन्तव्यः । तथा च कारणतानवच्छेदकेपि ज्ञानत्वेन निवेशनीयं विशिष्टप्रकारकत्वेन तु विशेष्ये विशेष
णविनिर्मोकस्य विषयत्वं स्वीकरणीयं ईश्वरज्ञाने पि तद्दैवविषयत्वं स्वीकरणीयं न तु विशिष्टवैशिष्ट्यबोधीयविलक्षणविषयत्वम
पीति न निरसाधारणं जन्मतावच्छेदकस्य त्वज्ञासां वाजन्यप्रसक्तेः कृतिसाध्यताविशेषः एवं तद्व्यापदिवनादृशादेवाप्रसिद्धसाध्यकप
रामर्शोद्विशिष्टवैशिष्ट्यावगाहित्वानुमितिः । ज्ञानं च विशेष्यतानवच्छेदकप्रकारकज्ञानादृशापि नासंघटते । तादृशादपि परामर्शाद्विशे
षणतावच्छेदकप्रकारकज्ञानासत्वे केवलं विशेष्ये विशेषणमिति रीत्या साध्यविशेषणिकापि साध्यविशेष्यकापि वानुमिते
रुत्पत्तिप्रसङ्गात् इति विभाव्यते न हानुमितित्वावच्छिन्नं प्रति ऋपितमस्य हेतुत्वेन नाश्चर्यं विशिष्टवैशिष्ट्यावगाहित्वानानुमा
ने तादृशबोधस्य एतच्छाकारणतायाः अवश्यकल्पनात् न तथा वा पपत्तिः अस्तु वा कालिकमात्रे पंशादृश्कलेचेवपरं जन्यत्वा[illegible]

२५ र्शे कृ बोधानात्मकविशेषणतावच्छेदकप्रकारकविशेषणतोद्देशिकविशेषणतोभयसंबंधेन प्रसक्त्यानुमित्यादिसाधारण्यं किं
ञ्चिद् विशेषितेन विशिष्टवैशिष्ट्यावगाहित्वं ज्ञानस्य तावच्छेदकमेवेति निरुक्तस्थ निर्विकल्पकानन्तरं तद्विशिष्टवैशिष्ट्यबोधोपगमे हि
ति विशिष्टविशिष्टवैशिष्ट्यबोधे विशेषणतावच्छेदकप्रकारकज्ञानं हेतुत्वं निर्युक्तिकं करोति तद्विशिष्टवैशिष्ट्यबोधः कदाचि
त्तु तदुपलक्षितवैशिष्ट्यबोधः इत्यत्र संसर्गाग्रह एव नियामकः न हि विशिष्टमावाधग्रहहेतुशापांतम्यकारकज्ञानसत्वे तत्र वन्नियामक
प्रकारकत्वनियमस्तत्र हि विशिष्टवैशिष्ट्यबोधः तत्र विशिष्टवैशिष्ट्यं वस्तुतो वाधितं तादृशविषयबोधस्थले च तज्ज्ञानेन तत्र दोषेण
नियामकत्वात् कदाचित्केवलं तदुपलक्षितवैशिष्ट्यबोधोपपद्यते। तद्धर्मप्रकारकज्ञानकालेऽपि नादृशस्थले विशिष्टवैशिष्ट्य
बोधस्य कदाचिदेव तत्र संसर्गाग्रहस्यैव नियामकतायाम्भवतोऽप्यावश्यकत्वात् इति चेत् विशिष्टवैशिष्ट्यबोधे विशेषणतावच्छेद
कप्रकारकज्ञानस्य हेतुत्वे घटत्वादिनिर्विकल्पकानन्तरं घटो नास्तीत्याकारकाभावप्रत्यक्षवारणायाभावबुद्धौ प्रतियोगि राम०
तावच्छेदकप्रकारकज्ञानं हेतुतायाः कल्पनीयतया गौरवात एतन्मते तु नः तादृशाभावबुद्धेः घटत्वादिविशिष्टवैशिष्ट्याव २५

गर्हितत्वान्तत्र विशेषणतावच्छेदकप्रकारकज्ञानस्तु द्वैपैव तदहावश्यकत्वे घटत्वादिप्रकारकज्ञानस्य स्वांतत्वे हेतुत्वाकल्पनात्
नवा तु योगित्वसंयोगसाधारणवैशिष्ट्यत्वस्य दुर्वचतया वैशिष्ट्यानां विशिष्येप्यारोपेतनपा विशिष्टनिरूपितानुयोगित्वाख्यवैशि
ष्ट्यावगाहित्वस्यावश्यकत्वे घटत्वादिप्रकारकज्ञानस्य हेतुत्वमस्तु विशिष्टनिरूपितसंयोगाद्यवगाहित्वं द्वैव तद्धेतुत्वे निर्युक्तिकं र
निवाच्यं विशिष्टप्रतियोगिकत्वावच्छिन्नसंसर्गतावच्छेदकत्वस्य विशेषणतावच्छेदकप्रकारकत्वादेर्वानुगतस्य विशेषणतावच्छेदकप्र
कारकज्ञानजन्यतावच्छेदकतापत्तेः आपुक्तत्वान्नैवैशिष्ट्यभेदेन कारणताभेदाभावात् एतदेव दूषयति घटवद्भूतलमित्यादिविशिष्टवैशिष्ट्यबोधे
घटत्वादिप्रकारकज्ञानस्य हेतुत्वे विशिष्टवैशिष्ट्यबोधेच्छाविशिष्टनाष्टेशप्रसंज्ञात्मकबोधसामग्र्यानित्र विषयकात्रापित्यादिकं
प्रतिप्रतिबंधकतापांनादृशज्ञानरूपकारणस्याधिकस्य निवेशनीयतया गौरवमिति नाशंकनीयं मत्वमतोपि तद्विशेष
णतावच्छेदकस्याप्यानविशकलितं दरस्त्वादिप्रकारकज्ञानं दृशापांस्त्वं तेनालीसाघभावप्रसंगेवारणाय दंडत्वादि
धर्मितावच्छेदककारकत्वादिप्रकारकज्ञानस्य सत्वे तत्र हेतुता । कल्पनप्रयुक्तलाघवानुरोधेन विशेषणतावच्छेदकांशे प्रब

२८ र्मितावच्छेदककविशिष्टवैशिष्ट्यबोधेऽन्तर्भूतधर्मितावच्छेदककविशेषणतावच्छेदकप्रकारकज्ञानस्य हेतुत्वासिद्धिः। गिरिर्वह्निमा ए
वमेवं तादृशहेतुत्वकल्पनेऽस्त्वेव विशिष्टरक्तं दण्डवानित्याद्युपनीतभानस्यामग्र्यामनुमित्यादिप्रतिबंधकतया उपनायकज्ञान
विषयताहेतुभूतानां रक्तत्वदण्डत्वविषयकज्ञानत्वदण्डत्वज्ञानत्वरक्तत्वज्ञानत्वरूपाणां भिन्नभिन्नरूपेणानिवेशनीयतयापातेवाभिश्रो
विशेषणविशेष्यभावेकारणतानेकस्या ममनेकेषां तथात्वे विनिगमनाविरहेण गौरवमस्माकं च तथाविधनानाज्ञाननिवेश
स्थले दण्डत्वादिधर्मितावच्छेदककरक्तत्वादिप्रकारकैकज्ञानस्य निवेशनीयतया लाघवमित्यादि बोध्यं। एवमधिकरणताव
च्छेदकनिवेशकस्य कालेनं तं दण्डाभाववद्भूतले वाऽऽधाराधिकरणतावच्छेदकप्रकारकज्ञानहेतुताया अकल्पनप्रयुक्तलाघवेना
नुयोगितावच्छेदकप्रकारकज्ञानस्य विशिष्टवैशिष्ट्यबोधहेतुतासिद्धिः भूतलं घटवदित्यादिबुद्धेर्भूतलत्वावच्छिन्नानुयो
गिकविशिष्टवैशिष्ट्यावगाहितया तन्निरूपितानुयोगितावच्छेदकप्रकारकज्ञानमुद्रयैवास्य न्मते भूतलत्वादिप्रकारकज्ञानस्या व्यु०
पेक्षितत्वात् विशिष्टस्यानुयोगिकवैशिष्ट्यबोधस्याधारणातत्तद्धर्मावच्छिन्नविषयताकबुद्धित्वस्य तत्प्रकारकज्ञानजन्म २८

२७ तावच्छेदकत्वं समभवे विशेषणतावच्छेदक विशेष्यतावच्छेदकप्रकारकज्ञानहेतुतायाश्चैक्यादेकस्मिन्नेवोभयहेतुतासिद्धि
रित्यालोचनीयमिति दिक्। इति विशिष्टवैशिष्ट्यबोधविचारः संवत् १७८५

धम०
२७

[OrderDescription]
,CREATED=31.12.19 10:06
,TRANSFERRED=2019/12/31 at 10:32:22
,PAGES=69
,TYPE=STD
,NAME=S0002423
,Book Name=M-2397-AVRAVE
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF

FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
,FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF

FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF

FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
,FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF
,FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF

FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF
,FILE60=00000060.TIF
,FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF
,FILE64=00000064.TIF
,FILE65=00000065.TIF
,FILE66=00000066.TIF
,FILE67=00000067.TIF
,FILE68=00000068.TIF
,FILE69=00000069.TIF
,